

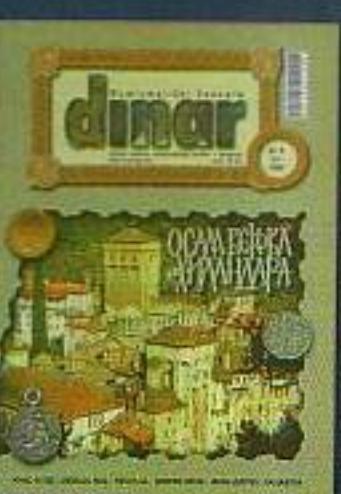
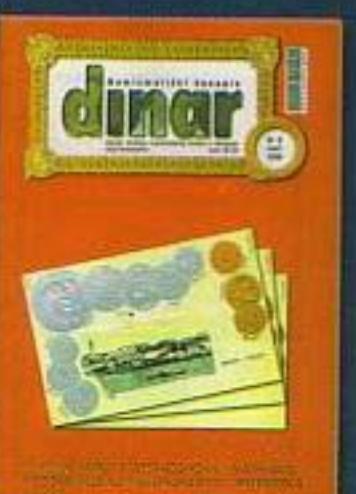
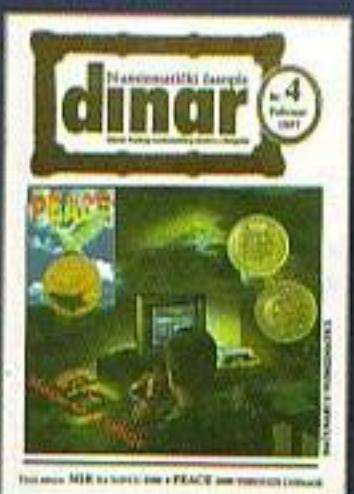
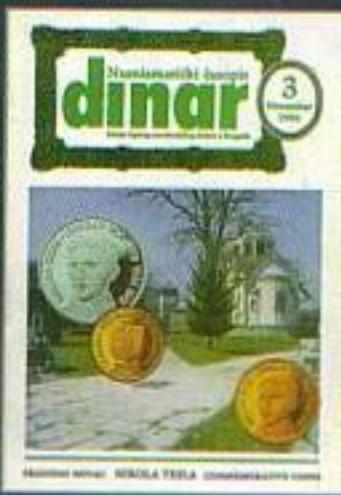
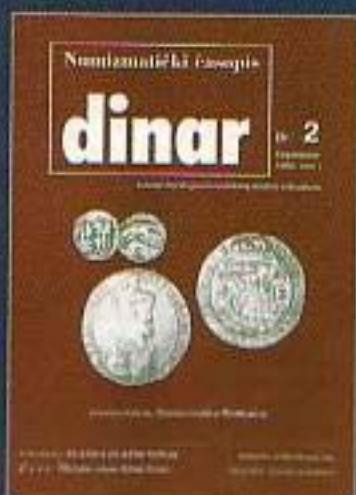
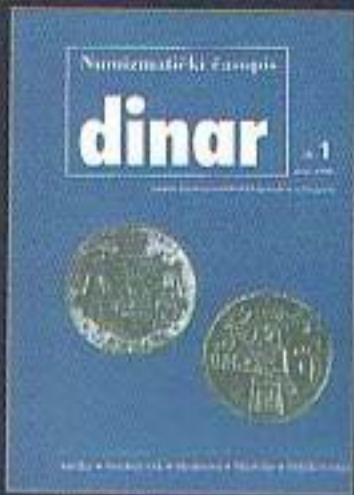
dinar

Numizmatički časopis

Br. 10
oktobar
1998



Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu cena: 30 din



NOVAC ANTIKE I SREDNJEVJEKA • NOTAFILJU • MODERNI NOVAC • MEDALJARSTVO • FALERISTIKA

Srđan Matejić

9. oktobar 1934 - 9. oktobar 1998.

"Neki zapadnjak, baču veći čovek iz zapadne Europe, ne može da govori o Balkanu, a da pri tom ne učini napor da bude objektivan, jer u tim krajevima drugačiji zakoni utreduju život i pokreću ljudske duše."

Tamo su suprotnosti izraženije, a rengovanja šešira. Vojjom neke naručile kobi kav da je tamo uvek reč o životu i smrti. Geografski položaj i neka tajna božja promisao odredili su Balkan da bude izvor osvajačima. Tako se i do danas zadržalo sećanje na stalno prisutni heroizam, u impulsima koji su shvatljivi a primitivni, u dinamizmu oslobođenog kompleksa. Narodi koji su skloni fatalizmu, kod kav bi se mogla očekivati rezignacija i pasivnost, šešti su u odmazdi i neustrašivoći ugledna njegovog sprovođenja"

Klod Elan, 1935.



Nj. V. Prestolonaslednik
Aleksandar Karađorđević 1911. god.

Srbija je bila mala zemljoradnička država, vazal Turske, nasred Balkanskog poluostrva, bez izlaza na more. Posle smrti Karađorda, koji je ubijen po nalogu Miloša Obrenovića, vlast je prigrabila porodica Obrenović. U krvavim zaverama vlast je prelazila iz ruku jedne porodice u ruke druge sve do 1903. godine kada su kralja Aleksandra Obrenovića ubili srpski oficiri zbog približavanja Austro-Ugarskoj i zbog ponizavajuće ženidbe. Na presto je posle 45 godina izgnanstva došao Petar Karađorđević, umuk Karađorda.

Njegov sin Aleksandar Karađorđević rodio se na Cetinju 17. decembra 1888. godine, kao drugo muško dete, u skromnoj kući preko puta kraljevske palate. Njegova majka, kneginja Zorka, bila je čerka crnogorskog kralja Nikole i sestra buduće italijanske kraljice Jelene.

Mladi princ se školovao u Ženevi, tamo gde je njegov otac proveo najveći deo vremena i izgnanstva.

1909. godine kralj Petar je usled bolesti princa naslednika Đorda, svog najstarijeg sina, bio primoran da ga liši prava nasledstva. Posle Đorđeve abdikacije prestolonaslednik je postao princ Aleksandar.

Srbija, Crna Gora, Grčka i Bugarska su 1912. godine objavile rat Turskoj i tada Aleksandar započinje javni život u svojstvu komandanta jedne od srpskih armija. Tada je imao 24 godine, bio je mlad, dinamičan i vitak čovek sa cvikerima, živog pogleda i odlučnog hoda. Tokom sledećih šest godina će najveći deo proživeti na bojnom polju. "Moj prvi dvor je bio šator", izjavio je kasnije. Bio je i ostao vojnik, imao oscjećan-

je za disciplinu, služio se direktnim, energetičnim metodama. Zamerali su mu da državom upravlja kao kasarnom, oslanjujući se na vojsku jer je ona konkretna snaga bez koje ne može postojati istinska vlast a koju je dovoljna da je osigura.

Juna 1914. godine, nekoliko dana pre atentata u Sarajevu, stari kralj Petar, umoran i bolesan preneo je kraljevske obaveze na prestolonaslednika tako da je Aleksandar proglašen za regenta.

Izbio je I svetski rat i suzbijanje jugoslovenske ideologije bilo je iskorišćeno da bi otpućeo jedan od najkrvavijih ratova koji je jednu polovicu sveta okrenuo protiv druge.

Pobeda saveznika je omogućila da se ostvari ujedinjenje, i tada je Srbija priznato pravo da prisajedini dečeve Austro-Ugarske monarhije naseđene slovenskim življem i to: Slavoniju, Banat, Hrvatsku, Sloveniju, Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju. 1. decembra 1918. godine stvorena je nova država, Kraljevina Srbija, Hrvata i Slovenaca, i regent Srbije Aleksandar postaje regent Kraljevine SHS.

Posle smrti kralja Petra 1921. god. Aleksandar postaje kralj. Preuzimajući vlast, on je obelodanju svoj prost i jasan program od čega će načiniti nešto mistično - Jugoslovensko jedinstvo. On je bio čovek velike ideje, kojoj će strasno podrediti sav svoj život i milom ili silom, život čitave zemlje.

1922. godine ženi se Marijom Hoencolern, čerkom rumunskog kralja Ferdinanda I, i sa njom dobija tri sina: Petra, Tomislava i Andreja.

Kraljevina SHS, kasnije kraljevina Jugoslavija nije bila jedinstvena država u kojoj bi normalan život trebao da se nastavi odmah posle rata, odmah čim se potpiše mir. Regent, kasnije kralj, je bio na čelu nesložnih naroda koje je bilo teško sastaviti. Srbi, Hrvati i Slovenci su vekovima živeli pod različitom političkom, kulturnom i verskom vlašću, sa različitim navikama i jedino što im je bilo zajedničko, bilo je njihovo Slovensko poreklo. Na spoljašnjem planu je bilo još više problema. Sve okolne zemlje su mislile da je prilikom pada Austro-Ugarske, Jugoslavija neće pa su se pojavile pretnje na pojedine zemlje. Sve do nasilne revolucije, a kasnije, političkih pomici i tajni organizacija se uključile

u pomoci od strane drugih država (Bugarska, Mađarska, Italija, Nemačka). Osnovni cilj je bio raspad i komadanje Jugoslavije i stvaranje novih država umesto nje.

Bugarska teroristička organizacija u Makedoniji VMRO bila je ohrabrivana i pomagana od strane Bugarske. Njeni članovi - komite su terrorisali stanovništvo u graničnim srpskim krajevima. Posle proglašenja diktature u Jugoslaviji, VMRO se povezala sa ustaškim pokretom i njihovim vodom Antonom Pavelićem.



Uspomena sa venčanja Aleksandra i Marije Karađorđević

U decembru 1933. god. kraljevski par je boravio u Zagrebu i tom prilikom su osjećene pripreme za atentat koje su organizovale ustaše. Policijska istraga je utvrdila postojanje logora za obuku ustaša u Italiji i Mađarskoj i njihovu povezanost sa organizacijom VMRO. Sledeći pokušaj je nažalost urođio plodom i bugarski atentator, član VMRO je bio uspešan.

Pored puno opasnosti na unutrašnjem i spoljašnjem planu jedina

svetla tačka je bila prijateljstvo Francuske, jedino provereno i trajno prijateljstvo koje je nova država stekla pošto se velika Rusija srušila kao žrtva grčeva koji su je barem u tom trenutku odvojili od balkanske politike. Odnosi između Francuske i Srbije sežu u Srednji vek i uvek su bili sređaći. Ma kakav bio raspored snaga, kralj Aleksandar je u školi Nikole Pašića, najvećeg državnika koga je Jugoslavija imala, stekao veština da se nalazi u laverintima spoljne politike i diplomatičke i nikada nije htio da dozvoli da se bilo čime povredi Francusko-Jugoslovensko prijateljstvo. Možda je i najveća tragedija njegove nasilne smrti u tome što se ona dogodila baš u Francuskoj.

Kralj Aleksandar se pripremao za put. Nije htio da putuje vozom nego je izabrao da putuje na razarač "Dubrovnik". On će stupajući na starno tle preći iz svježe kraljevine na teritoriju svog saveznika. Dolazeći u Francusku na ratnom brodu jugoslovenski suveren je isticao poziciju Jugoslavije kao pomorske sile i njena prava na Jadranu. Izabrao je da se iskrcu u Marseju gde je planiran da poseti spomenik palim francuskim ratnicima na Solunskom frontu, svojim ratnim drugovima. To je bio i grad koji je tokom rata pružio gostoprimstvo njegovim srpskim vojnicima.

Posle plovidbe od nekoliko dana brod je 9. oktobra 1934. godine uplovio u marsejsku luku.

Ujutru, dok je pomagan gospodaru da se obuče, stari kraljev sobar, Žeđević, htio je da ispod njegovog odela postavi metalnu zaštitnu ploču. Kralj je odbio starca rečima: "Zar se ne stidiš, Žeko, mi idemo u Francusku, to znači svojima".

Atentat se desio ni 15 minuta po dolasku kralja Aleksandra na tle



"Venčanica" iz 1931. god.

Francuske. Ubica je skočio na papućicu automobila i spao nekoliko hiljada i tom prilikom smrtno ranio kralja Aleksandra i francuskog ministra inostranih poslova Luja Bartua i teško ranio generala Žorža. Obezbedenje je brzo eliminisalo atentatora, ali prekasno. Pratnja iz susednog automobila je pokušala da pomogne umirućem kralju, i kada su mu prišli oči su mu bile otvorene, bio je bled i slabo je disao. U ropsu je pokušavao nešto da kaže. Svedoci su rekli da su na pocheleim usnama pročitali reč: "Čuvajte..."

Kraljevo telo je razaračem "Dubrovnik" vraćeno u Jugoslaviju. Pored Dubrovnika su prošle tokom noći i tamo su ga sačekale hiljade barki koje su svojim svetiljkama pravile prolaz.

U Splitu, Zagrebu i Beogradu, gde je kraljev kovčeg bio izložen, stanovništvo je masovno dolazilo da pozdravi kraljeve posmrtnе ostatke. Čitava Jugoslavija bila je u žalosti.

Telo kralja Aleksandra je posle opela spušteno u kriptu porodične crkve Sv. Dorda na Oplencu iznad Topole.

Da li će Jugoslavija opstati? Posle smrti kralja svi su postavljali ovo pitanje, neko iz straha, neko iz zludosti. Narod je osetio da ga smrt suverena izlaže velikim opasnostima i ta pretnja je ujedinila sve Jugoslovane oko ubijenog gospodara. Srbi, Hrvati i Slovenci ustali su u gnevnu, slomljeni holom, nadahnuti željom da nadu krijece i da ih kazne. Ma kaka bila njihova politička mišljenja, kod Južnih Slovena postoje ljudi i urodano poštovanje prema vodi, gospodaru, i od prvih dana posle atentata je bilo jasno da nikakav unutrašnji uzrok ne preti da dovede do punčanja jugoslovenskog teritorijalnog jedinstva.

Narodu je plasirano da su poslednje kraljeve reči bile: "Čuvajte Jugoslaviju" ili "Čuvajte mi Jugoslaviju" (ovo je bilo ispisano na vozu koji



50 dinara iz 1932. god.

U svom političkom testamentu je za namesnika, dok kralj Petar II ne postane punoletan, postavio svog brata od strica, kneza Pavla.

Aleksandar I je ostao u sećanju kao vladar kome su prebacivali nedostatak gipkosti, želju da nametne svoj autoritet, da se okružio saradnicima kojima može da dominira, ali

i da je prihvatao savete iskusnih ljudi čak iako su pripadali opoziciji. Bio je kralj koji je učinio sve da po svaku cenu očuva možda i pogrešnu ideju jugoslovenstva, kao čovek koji je možda pokušao i nemoguće što se sa ove vremenske distancije jasno vidi.

Kao što je ostavio neizbrisiv trag u istoriji Jugoslavije, kralj Aleksandar je ovekovečio sebe i u numizmatici. Njegov lik nalazi se skoro na svakoj emisiji kovanog i papirnog novca i dukatima, dok mu se kraljica Natalija pridružuje na "venčanicu" tj. zlatniku od 4 dukata.

Surova sudbina koja mu nije dozvolila da "sačuva Jugoslaviju", zastavila ga je na korak da numizmatički podari još jedan zlatnik sa godinom konca - "venčanicu" sa godinom konca 1934.



50 dinara iz 1931. godine

je dopremio kraljeve posmrtnе ostatke u Beograd. Naravno, postavlja se pitanje šta je i da li je nešto izjavio. Njegova izjava je vrlo izdašno korišćena u propagandne svrhe, u smislu da je gospodar ostavio u amanet običnom puku da sačuva zajedničku jedinicu, što je u osnovi pozitivno. Kraljev amanet se vrlo često pojavljuje u knjigama, kalendarima, almanasima, slikama, razglednicama, plaketama i na drugim objektima tog vremena.

Srebrne drahme Apolonije i Dirahiona

Dva grčka grada-države, Apolonija i Dirabion u blizini Ilirskega delta Jadrana u 6. veku p.n.e. formirali su antičku Korkiru. Apolonija nije preživela vekove. Samo su ruševine ostale uključujući i ostatke Apolonoovog svetišta (Nymphaeum), ali Dirahion, važna luka Jadrana, nastavila je da živi kao Durazzo i sada Durresi (Drač). Na periferiji Helenističkog sveta ti gradovi nisu imali značajnu ulogu i zbog blizine Italije pre osvojili pospali pod uticaj Rimskog carstva koje se širilo. Ipak, za nekoliko desetina godina karakterističan novac Apolonije i Dirahiona razvijen je u tom velikim oblastima koga uključuje i teritoriju Jugoslavije, formirajući deo numizmatičke historije regiona.

Proizvodnja novca Apolonije i Dirahiona verovatno je počela u 4. veku p.n.e. Rani primerci novca su retki srebrni stateri teški oko 10-11 g (koje mi sada nazivamo tri drahme). Predstava na novcu je urađena po uzoru na majku grada Korkire, ali u razvijenijem realistično-klasičnom stilu. Na aversu novca je krava koju sisa tele, a na reversu je simetričan crtež-predstava u dvostrukom kvadratnom okviru (slika 1). Ne postoje dokumenti ni arheološki dokazi za tačno značenje predstave na novcu. Krava koju sisa tele je očigledno simbol plodnosti i poreklom je iz Eubo-

je. Reversni crtež-predstavu ponekad nazivaju i "vrtovima Alkinosa", prema jednoj od avantura koja se navodno odigrala na Korkiri. To je verovatno romantična ali nepotvrđena teorija o predstavi na reversu. Verovatnije je to šematski prikaz para zvezda - nebeskih bližanaca Dioškura. Tačno datovanje novca takođe nije rešeno. Za sada možemo samo preneti rezultate numizmatičkih istraživanja, proučavanja ovog novca kao i detaljnih analiza mnogobrojnih malarja.

Posle perioda kada je tip statera Athena/Pegasus bio izradivan, gradovi su nastavili kovanje novca kao i ranije u mnogim krajevima pod Korintskim uticajem, sa predstavom krave koju sisa tele na aversu i dvostrukog "zvezdanog" crteža na reversu. Taj period se završava u drugoj polovini 3. veka p.n.e. To je manji tip novca ali je verovatno baziran na istom (Antičkom?) standardu težine kao i ranije: srebrna drahma oko 3.3 g težine i oko 18 mm promera. Veličina može ukazati na malu ko-

mercijalnu aktivnost. Mesta koja su imala intenzivnije trgovinske veze u Helenističkom svetu proizvodila su mnogo veći novac. I novčić od pola drahme je izrađivan s vremenom na vreme. Na njemu je prednji deo krave na aversu a ostali detalji su slični drahmi.

Kovanje drahme u Apoloniji i Dirahionu teklo je istovremeno a novac je sličan. Na novcu su se nalazila dva imena. Jedno je bilo na aversu, iznad krave, koja je okrenuta u desno (kod Dirahiona je krava bila uvek okrenuta u desno). To ime je u nominativu i treba da predstavlja nekog ko je u bliskoj vezi sa kovanjem novca, pa ga zato uslovno nazivamo kovničarem. U ranom periodu to ime je u (skraćenoj) formi monograma.

Na reversu u jednom od segmenta na strani kvadrata je etnički atribut ΑΠΟΛ ili ΔΥΡ, što je skraćenica od ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΑΝ или ΔΥΦΡΑ-ΧΙΝΩΝ. Postavljen je u pravcu okretanja kazaljke na satu, u genitivu je i podeljen u tri dela. Opšte je mišljenje da je ta osoba ephoros eponymos najviše rangirana osoba u magistratu grada i koja je bila birana svake godine. Ne postoje istorijski podaci koji bi povezivali ta imena sa datumima. Imena su većinom grčka ali ukazuju na lokalni dorski dijalekt. Neka imena su strana i smatra se da su ilirska.



Slika 1. Rani stater [tri drahme]
Dirhion, 4 vek p.n.e. Ø 19-21 mm,
T=10,93 g, BMC 28.

Hronološka klasifikacija

Premda rezultatima autora u poređenju analiza nalaza, relativno ranu hronološku klasifikaciju trebalo bi da se modifikuje za poslednju fazu proizvodnje drahme prema imenima koja se pojavljuju, karakteristikama stila i srednje težine izdanja. Takođe se može ustanoviti relativna hronologija poslednjih 20-30 izdanja.

Za prvih sto godina od početka, novi ta dva grada kovani su skoro identično, samo se razlikuju po mestu kovanja (Apo ili Dyr). Krava na aversu je uvek okrenuta u desno, a dupli zvezdani motiv je u dvostrukom ramu. Taj novac je jedva prelazio periferiju grada. Kasnije, negde od druge polovine drugog pa do preve polovine I veka p.n.e., iz do sada nepoznatog razloga, drahme Apolonije i Dirahiona počinju da se pojavljuju u većem broju i rasprostranjene su sve dalje od mesta gde su kovane. Brojni pojedinačni nalazi i veliki broj ostava pronađen je na severu u dolini Neretve, i dužinom donjeg toka Dunava, sve do Crnog Mora. Većina je pronađena na teritorije antičke Dacie. Dirahion je bio produktivniji. Pronadeno je tri puta više novca nego onog iz Apolonije. Razlog zašto i kako je ovaj novac putovan tako daleko, zašto je i kada zamjenjivan još uvek predstavlja pitanje na koje istoričari traže odgovor.

Dirahion

Najranije emisije su one sa skraćenim imenom na aversu (klasa 1). Puno ime se pojavljuje kasnije (klasa 2), a tada je mali simbol stavljen na avers (iznad imena, u polju levo ili desno, ili ispod predstave; klasa 3, slika 2). U sledećoj grupi (klasa 4) više kovničara je radilo sinhronizova-



Slika 2. Ø 17,9-18,7 mm, T=2,82 g.
SNG Burton & Berry 562 (isti reversni
kalup). GP Class 3.



Slika 3. Ø 18,5-19,2 mm, T=3,36 g.
SNG IV. Cambridge: Leake and
General collection 2557. GP Class
4,21.



Slika 4. Ø 17,0-19,2 mm, T=3,27 g.
BMC 57; SNG Leipzig 700-1. GP Class
4, -14.



Slika 5. Ø 17,5-18,4 mm, T=3,29 g.
BMC 126-7; SNG Tübingen 1465. GP
Class 5, -10.

drahmi u Dirahionu (klasa 5) kroz kovničara je ponovo smanjen, a u tom periodu preovladavaju imena kovničara najpre ΞΕΝΩΝ (slika 5), a zatim ΜΕΝΙΣΚΟΣ, koji su službovali najmanje u vreme šest eponymos-a.

Apolonija

Na početku je novac Apolonije skoro identičan onom iz Dirahiona. Na aversu je krava u desnom delu, a zvezdani crtež na reversu je u kvadratu (klasa R). Tada se takođe pojavljuje prvi put na aversu skraćeno ime (klasa R-1), a kasnije i puno ime (klasa R-2, slika 6). Kada se proizvodnja novca pojačala, Apolonija nije dosegla proizvodnju Dirahiona, može biti zbog pomanjkanja srebra. Novac Apolonije je promenio izgled. Krava na aversu je okrenuta u levo, a strane kvadrata su postale iskrivljene (konkavne, klasa L). Od tada novac Apolonije i Dirahiona i nestručnjak može razlikovati nekoliko pogleda obe strane: krava u levo, ili konkavni okvir duplog zvezdanih crteža je kod drahme Apolonije (slike 7-10), dok je drahma Dirahiona zadržala raniji izgled. Kasnije, drahme Apolonije mogu biti podijeljene u dve podklase: starije su one sa simbolom ispod predstave i slovom alfa koje ima oblik V i koje povezuje strane slova (klasa L-1, slika 7). Ova serija uključuje izdanje sa jedinstvenim reversom: vatra svetilišta (Nymphaeum) sa pastirskim štapom (pedum) (slika 8). Ranije je to izdanje smatrano za poslednju emisiju Apolonije ali je to bilo pogrešno. Prisustvo tog novca u ostavama, težina i karakteristika stila svrstava ovo izdanje na kraj klase L-1, koja je još uvek daleko pre kraja kovanja. Poslednjih dvanaest emisija ili ne poseduje monogram, ili je on u dnu predstave a alfa (slovo) imenom



Slika 6. Ø 16,5-17,3 mm, T=3,29g.
Eleni Mavrokordatou collection 472, GP
Class R-2.



Slika 7. Ø 16,5-19,5 mm, T=3,38 g.
BMC 40; SNG Tübingen 1315. GP
Class L-1, -17.



Slika 8. Ø 16,0-17,0 mm, T=3,22 g.
BMC 41-2; SNG Tübingen 1318. GP
Class L-1, -13.



Slika 9. Ø 17,1-19,4 mm, T=3,27 g.
BMC 13; SNG Tübingen 1285-6. GP
Class L-2/a, -11.



Slika 10. Ø 14,7-15,6 mm, T=3,42 g.
BMC 4; SNG Tübingen 1278. GP Class
L-2/b, -3.

horizontalnu vezu kao A (klasa L-2, slike 9-10). U toj grupi kod pet emisija zraci kod zvezdanog crteža liče na male štapove za babanj (klasa L-2a, slika 9), a kod poslednjih šest zraci su slični latici a linija koja razdvaja dve

Autorova hronološka klasifikacija drahmi Apolonije i Dirahiona.

Dirahion (krava uvek u desno)

Klasa 1. Av: Ime skraćeno

Klasa 2. Puno ime na aversu, bez simbola.

Klasa 3. Puno ime na aversu, ispod simbola.

Klasa 4. Više imena na aversu sa istim reversom, više simbola.

Klasa 5. Jedno ili dva imena na aversu sa istim reversom.

Apolonija

Klasa R: Krava u desno.

R-1. Ime na aversu skraćeno.

R-2. Puno ime na aversu.

Klasa L: Krava u levo, stranice crteža povijene.

L-1. Simbol na aversu, V-tip slova A (alpha).

L-2. Bez simbola (monogram može biti ispod). A-alpha.

L-2/a. Zraci zvezdanog crteža kao udaraljke za babanj.

L-2/b. Zraci slični laticama cveta.

polovine je vretenastog oblika. Glavne karakteristike različitih hronoloških klasi su date na tabli.

Brojne ostave novca Apolonije-Dirahiona na severu i istoku Balkana su iz poslednje hronološke klase. To su klasa 4, a većinom i klasa 5 novca Dirahiona i klasa L u kojoj preovlađava klasa L-2 novca Apolonije. Taj novac ima karakteristike užurbane masovne proizvodnje: nepravilnog je oblika, mnogi primerci su decentrirani, tako da im se vidi samo deo predstave. Lagano, ali stalno smanjenje srednje težine novca primećuje se iz emisije u emisiju pred kraj kovanja, naročito kod kovanja Apolonije. Povećava se i broj imitacija u ostavama koje su u rasponu od varljivo perfektnih komada do lako uočljivih falsifikata degradiranog stila i sa greškama u natpisu.

Novac Apolonije i Dirahiona se obično nalazi zajedno u ostavama, ponekad sa denarima Rimskih republika ili Makedonskim, Tasoskim novcem, ili imitacijama, a redje sa mnogo kasnijim novcem. Ukoliko ostava sadrži najkasnije emisije obično je iz jednog grada Apolonije ili Dirahiona. Težina opada pred kraj

perioda proizvodnje, što je izraženje kod Apolonije, i uočavanje te male ali definitivne razlike je naročito korisno. Nekoliko kasnih emisija ne mogu se naći na teritoriji Bugarske, a one najkasnije nisu putovale daleko od kovnice. Posle naglog pada izvoza i proizvodnje novca kovnica je zatvorena negde oko prve polovine - bliže sredini prvog veka p.n.e. Tačni detalji kada se to dogodilo za sada su nepoznati. Kasnije je Apolonija proizvodila veći srebrni novac nazvan Apolo denari ali u neuporedivo manjem obimu i samo za lokalnu upotrebu. Mnogo kasnije, za vreme Rimskih imperija ta dva grada izradivala su novac - kolonijalnu bronzu, ali za vreme istog imperatora. "Krava/tele" tip drahme iz dva grčko-ilirska grada putovao je na Sever i Istok, pa je u tom periodu i dobio na "internationalnom" značaju. Balkansko to je sačuvalo hiljade tih neuglednih srebrnih primeraka s lepotom malom kravom koju sisa tele na aversu, i čudnim duplim zvezdanim crtežom na reversu. Mali srebrni novac Apolonije i Dirahiona je nemski svedok jednog poglavljja nesrećne istorije regiona.

Naši kraljevi na rimskim monetama

Nomizmatika je pomoćna nauka opšte istorije. Ona se bavi proučavanjem raznih monet. Kao naučna disciplina javila se početkom 16. veka u zapadnoj Evropi, a krajem 18. veka počela se predavati i na evropskim univerzitetima prvo u Upsali, zatim u Berlinu, Getingenu, Cirtlu, Sorboni, u Florenciji itd.



Rimske monete zastupljene su u našim krajevima u imponantnom broju. Najraniji pomeni na imperatorskoj moneti nalaze se kod cara Trajana (98-117). Na jednoj vrsti njegove monete prikazan je Danuvius - rečni bog Dunava, a na drugoj njegov most na Dunavu, koji je car sagradio između 104. i 105. godine naše ere. Konstruktor je bio slavni arhitekt Apolo-dor iz Damaska, a most je bio sagrađen u slavu zauzimanja Darije. I posle dva stoljeća Konstantin veliki (306-377) setio se naše reke



Danubiusa (Dunava) i predstavio je na aversima mnogih svojih monet.

Imena naših predela najčešće se sreću na novcu cara Hadrijana, naslednika Trajanovog, koji je mnogo putovao po provincijama svoga carstva i pokazao veliko interesovanje za balkanske pokrajine rimske imperije. Na njegovim monetama zabeležena su razna geografska imena, među kojima nemali broj zauzimaju nazivi naših rudnika, ili pak imena oblasti u kojoj su se oni nalazili. Od provincija na mnogim monetama spomenuti su: Dalmacija, Dardanija, Norik, Mezija, Panonija, i sl. Od mesta spominju se Viminacijum i Pinkum na Dunavu, na čijim se temeljima danas nalazi Veliko Gradište.

Za rimske uprave u našoj zemlji radilo je, sem kovnica u rudnicima i još nekoliko u gradovima. Neke su imale lokalni, gradski ili provinčijski karakter, a druge opet opšti značaj. Dve najvažnije bile su u Panoniji, obe na reći Savi. Jedna se nalazila na zemljistu današnjeg Siska i radila je oko 170 godina. Ona je u toku svoje delatnosti iskovala ogromnu količinu novca. Počela je sa kovanjem u vreme imperatora Galiena (253-268), a prestala je sa radom za vreme cara Honorija (395-423). U njoj je kovan novac za 49 vladara i članova njihovih porodica. Na aversu u isekku pri dnu, nalazi se u skraćenoj formi ispisano ime kovnice. Čak su i dva vladara (Galien i Probus) dali na jednoj vrsti monetu prikaz grada Siscije u vidu ženske figure, ispod čijih nogu teku dve reke: Ku-pa i Sava.

Druga velika kovnica nalazila se kod Sremske Mitrovice, kojoj je bilo ime Sirmijum. Ta kovnica je radila u punom zamahu preko 90 godina. Kao deo moćnog Rimskog carstva, kovnica Sirmijum je kovala novac za 125. ca, i to najviše iz porodice Flavijevaca, kao i za vreme vladavine Konstantina Velikog, gde je kovan novac sa likom

vima dveju žena - Helene (mati Konstantina) i Fauste, njegove supruge.



Monete sa imenom Panonije, Rimsko provincije, koja se prostirala od Beograda do Ptuja, kovao je Aelius, posinak Hadrijanov kan guverner Panonije. Ovdje je za stupljen i car Trajan Decius i njegovi sinovi Herenije Etruskus i Hostilija, potom Quintilius, Aurelijan (270-275), a takođe i Julian Panonski. Na mnogim od ovih moneta prikazane su dve žene, kao personifikacija Gornje i Donje Panonije.

Kovnica novca Viminacijum, zauzima veoma značajno mesto u našoj numizmatici. Kolonija Viminacijum bila je za vreme Rimljana najveći i najvažniji grad Rimsko provincije Gornje Mezije. Ova se varoš prostirala na obe obale reke Mlave, priroke Dunava, na mestu današnjeg mesta Kostolca. Rudnik Kućajna, odakle je eksplorata bakarna ruda, kao osnovni materijal za kovanje monet, eksploratiše se i danas. Počelo je još od vremena cara Hadrijana (117-138) kada je kovan novac sa nadpi-

som AELIANA PINCESIA. Kada pogledamo dijapazon imperatora koji su kovali svoje monete u kovnici Viminacijum biće nam jasna konstatacija vodećih svetskih naučnika da je ova kovnica bila jedna od najvećih i najplodnijih u istoriji novčarstva. Pomenimo koliko je imperatora kovalo novac sa svojim likom u ovoj kovnici: Gordijan III, njegova žena Tranqilina, Philip otac i njegov sin, Trajan Decije, njegova žena Etruscila, Trebonian Gal, Voluzjan, Emilijan, Valerijan, njegova žena Marinijana, sve do imp. Galijena (253-268).

Iz ovog kratkog prikaza jasno se može zaključiti koliko su Rimski monete zastupljene u našim krajevinama, koliki je značaj za nauku i dalja proučavanja antičkog novca, jer naše područje pruža u odnosu na druge Evropske zemlje dosta bogatstva. Njega treba ne samo pronaći, već i sačuvati, negovati, jer je to naše nacionalno kulturno bogatstvo.

Zanimljivosti

Za vreme mađarske bune i srpskog ustanka protiv Mađara, kada su Srbi na Majskom saboru 1848. godine u Sremskim Karlovcima obnovili Patrijaršiju i Vojvodinu, kasa Vojvodine, kao odelenje finansija Glavnog srpskog narodnog odbora u Karlovcima, izdala je u Sremskim Karlovcima i neku vrstu nacionalnog novca, tzv. assignate. Od tog novca zna se da su sačuvani apoeni od 5 forinti, i to: jedno izdanje bez datuma i mesta izdanja sa potpisima Atanasija Karamata, kao kasira, i Jovana Šupljikca, kao predsednika; i drugo izdanje sa datumom 18. avgust 1848. godine i oznakom Karlovaca kao mesta izdanja.

Jovan Šupljikac je svakako bio u srodstvu sa Stevanom Šupljikcem, koji je na Majskoj skupštini 1848. bio izabran za srpskog Vojvodu, dok je Karamatu 1848. poslao Zemun kao svog predstavnika na Skupštini u Karlovcima, gde je iste godine bio određen za kasira Glavnog srpskog narodnog odbora sa sedištem u istom mestu. Pretpostavlja se da je crteže za ove assignate izradio Petar Čortanovački iz Novog Sada.

Reč PERPER ili PERPERA bila je kod nas u upotrebi, zvaničnoj ili nezvaničnoj, veoma dugo: u srednjem veku, za Turaka, pa sve do početka ovog veka [u Crnoj Gori]. Njome je označavan kovan novac, obično zlato, domaćeg ali i stranog porekla. Bio je to, dakle, popularan naziv čije se značenje vremenom menjalo. Njegovo poreklo vodi iz Vizantije gde je od 12. veka grčka kovnica (hyperpyron) bila najpopularniji naziv za carski dukat- 4,5 grama. U osnovi ove kovanice leže predlog predlog (hyper- iznad, preko, i imenica pyr- vatrica; dakle, zlatnik za koji je zlato topljeno na vatrici i ako postizan visok stepen čistoće metala. Ovaj izraz je iz Vizantije, kao i mnogi drugi iz ove zemlje koja je bila više kulture, prešao u srednjovjekovnu Srbiju i tu se odmačio.

Иконографска анализа једног до сада непознатог средњовековног динара типа "Владар на коњу"

Пре извесног времена на светло дана изашао је један примерак непознатог средњовековног новца, који је по свој прилици деценијама, чамио у тами збирке колекционара. Нажалост, не можемо да утврдимо ни да ли се ради о појединичном или скупном налазу, ни када и где је пронађен. Без обзира на све то, очигледно је да се ради о аутентичном примерку до сада непознатог средњовековног новца. Велика је потреба за нумизматику као помоћну историјску науку (која између остalog и на бази иконографских детаља новца у многоме може да допринесе разгледавању неких спорних или необјављених историјских датума), када овакви и слични раритетни комади бивају од самог момента налаза оди, набавље похранини, не дочекавши ни када своје објављивање.



Слика бр. 1

Ради се, дакле, о сребрном динару тежине 1,1 г и пречника 17 милиметара. Аверса представа приказује владара на коњу, који је у јасу и окренут улево. Сам владар је приказан анфас, младолик, без браде, гологлав, са уредно зачешљаном кратком фризуrom која се код ушију завршава локнама. Владар улево руци држи скриптар који завршава малтенским крстом. Лево и десно у висини главе владара налазе се титле са ћириличним словима ЈА - КБ .

На реверсу је уобичајена представа: Спаситељ на престолу са високим наслоном; десном руком благосиља, левом држи јеванђеље. У зракама шимба око Спаситељеве главе налазе се слова А-Ф-Н (Господ Свједржитељ). Лево и десно од Исусове главе налазе се иницијали ЈЕ - ХЕ . Степен очуваности комада је врло добар.

Овај приказани комад склони смо да додељимо емисијама новца кнеза Лазара, не само на бази скраћенице ЈА - КБ , већ и чињеница које ћемо издвојити у даљем тексту. У вези ове скраћенице треба напоменути да је по нашем мишљењу представа коња на авергу, лево, греника релача калупа. Калупар је на свом калупу уместо "негатива" изрезао "позитив" новца, што је као резултат дало при кованju обрнут ред ствари. Пример за овакву гренику калупара имамо на новцу краља Вукашина, где владар под затвореном круном јаше коња који је окренут улево. Натпис, односно скраћеница гласи АВ-АН . (С. Димитријевић, Старинар, Нова серија IX-X /1958-9; Љубић, као Урош II/d). Сама скраћеница из нашем примерку у правилној позицији коња и јахача, дакле у десно, изгледала би овако: АК-АЯ . Из првог произилази да је резач калупа и овде направио гренику. Правилним читавјем добило би се име кнеза Лазара у скраћеном облику: ЈА-АН .

Што се тиче преметања слова од стране калупара, ово није никакав курноситет јер се у српској средњовековној нумизматици бави захваљујући неизмености или несмотрености калупара јавља велики број варијанти неких типова новца. Да назадимо примере новца са ћириличним именом кнеза Лазара: ЈАЕСР-А-ЗР; -Н-ЈА-ЛАЗР; ОКЕЈОЛ-АЈСЬ -ИД.

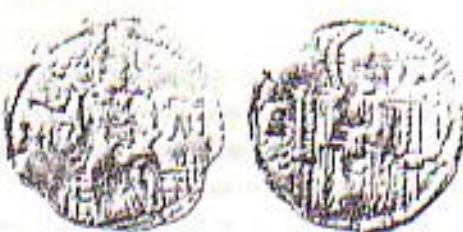
Скраћеница КБ треба да буде од речи као: Две управне црте из слова "К" у другом делу скраћенице требало би по неким правилима да



Слика бр. 2



Слика бр. 4



Слика бр. 3

слова "N" или "H". Пошто се са комада ово не може уочити, јер између прта постоји само тачка, то можемо претпоставити да се ради о слову "H", какво стоји у комбинацији имена кнез Лазар на новцу непосредног претходног периода. Овде се ради о серији примитивно искошаног новца са реверсним, а понекад и аверсним словним ознакама Р-В, кованим за време Уроша и Лазара у истој ковиници, изјероватније после трагичног исхода Маричке битке (види каталог М. Јовановић, бр. 156, 157 и 158). На врсти бр. 156 са аверсном представом шлема са роговима (грб Лазаревића) иде коруптни ободни напис, из кога се тумачи име кнеза Лазара. Врсте бр. 157 и 158 (М.Ј) са аверсном представом владара на никском престолу (скиптар и примитивно приказана круна са препендулијама) носе лево и десно скраћенице "Л-Л" одн. ε-η-η.

На неким другим комадима ова врсте скраћеница гласи: Л-Л. Неизбежна је аналогија са нашим комадом, о којем је овде реч.

Као највећи доказ за наше предпоставке служи нам једна веома ретка врста новца кнеза Лазара. Реч је, наиме, о ретко новобрдској новчаној врсти, која искаче из клишеа осталих Лазарових новобрдских динара (Љубић: III/c/1 и III/c/2-T, XI/21). Лик Кнеза представљен на аверсу ове врсте истоветан је са ликом Кнеза на коњу, што указује да је један те исти калупар радио обе врсте новца. Већ смо напоменули

да се ради о младоликој особи без круне и браде, са уредном фризуром.

Нашој тези у прилог, требало би нешто рећи о томе шта је значио коњ и пратећа опрема у српском средњем веку. Представа владара на коњу-симболика победе - била је привилегија владара целе српске земље (краља, цара), а не и обласних господара. Сам коњ је представљао владарску главну ратничку инсигнију, што видимо из Даниловог описа предаје власти у Дежеву 1282. године, где се каже да је Драгутин предао Милутину "КОЊА СВОГА и оружје своје, које сам на себи на свом телу носаše". Потврду за ово инсигнијално наслеђе налазимо и у Душановом законику, у коме се каже да се "коњ добри и оружје" преминулог властелина враћају цару (види члан 48 превода Бистричког прениса Душановог законника).

Пошто се у српској нумизматици владар на коњу јавља скоро искључиво на царском новцу, тј. новцу цара Душана и Уроша, то је јасно да је само цар могао да емитује такав новац. Емисија новца Вукашина на коњу као краља јавља се само у својству признавања више царске власти Уроша V (примерци са реверсним представама шлема Немањића и навођењем имена цара Уроша и царице Јелене мајке као његових сизерена). С. Димитријевић ову изузетну појаву краља Вукашина на коњу сматра узурпацијом царских инсигнија.

Овом приликом треба споменути јединствени примерак динара Вука Бранковића (С. Димитријевић, Нова серија, I/1966-7), која на аверсу има четвороредни напис СВѢТИНАРЬ/ЦАРА/БЬ, а на реверсу коња без јахача. С. Димитријевић ову појаву тумачи као симбол обезглављеног царства и да "насупрот новцу на коме се Вук појављује као вазал кнеза Лазара, стоји ова врста на којој се за сизерена признаје само цар, чак и у случају када га нема". Пошто је овај комад доста оштећен и тешко га је било про-

Bakarni novac despota Stefana Lazarevića

Srpski srednjovekovni bakarni novac opisao je dr. Srgije Dimitrijević u Istorijском часопису knj. VIII od 1959 godine. U tom članku spomenute su 23 vrste srpskog srednjovekovnog bakarnog novca od poznatih 66 primeraka. Prikazaćemo tabelu datu u tom članku:

Vladar	broj vrsta	poznati broj primeraka
Kralj Uroš I	1	4
Kralj Dragutin	2	13
Kralj Milutin	3	6
Kralj Stefan Dečanski	-	-
Kralj Dušan	4	8
Car Dušan	1	1
Kralj Vukašin	-	-
Knez Lazar	1	1
Despot Stefan Lazarević	-	-
Despot Đurđe Branković	9	31
Ukupno	23	66

Sigurno je danas poznat veći broj primeraka bakarnog novca, ali se odnos iz tabele svakako nije promenio. Odlika svih vrsta bakarnog novca sa teritorije Srbije je da su svojim predstavama i natpisima istovetne odgovarajućim srebrnim vrstama, i da se na gotovo svim komadima vide tragovi posrebrenja.

Pošto u vreme objavljuvanja članka dr. S. Dimitrijevića nije bio poznat primerak bakarnog novca despota Stefana Lazarevića on u tabeli nije ni prikazan. S obzirom na to da do sada nije objavljen takav novac u ovom članku ćemo opisati primerak koji je istovetan sa poznatim srebrnim primerkom (SLJ XII - 18; J-170).

Despot stoji okrenut na levo gologlav, u dugoj haljinici, u desnoj ruci drži labarum, a u levoj - žezlo sa krinom na vrhu. Do despota u polju sa svake strane naziru se tri tačke (verovatno u trouglu). Okolni natpis glasi: - СПОТ - СТЕФАН.

Isus Hristos sedi na prestolu sa naslonom i oreolom oko glave. Levo i desno od prestola stoji α + ρ , desnom rukom deli blagoslov a levom drži jevandelje na prsima. U polju do prestola sa obe strane stoji po jedna šestokrata



ka zvezda. $\varnothing = 18$ mm; $T = 1,1$ gr. Vidni su tragovi posrebrenja. U cilju poređenja dajemo fotografije poznate vrste novca despota Stefana Lazarevića u srebru i bakarnu varijantu (gore opisanu).

Dr. Sergije Dimitrijević je u pomenutom članku dao mišljenje da je bakarni novac sa teritorije srpske države falsifikat onoga vremena, (inače kako objasniti postojanje istovetnih bakarnih i srebrnih primeraka). Zvaničan optički bakarni novac srednjovekovne Srbije postojao je samo u primorskim gradovima i ovaj novac se bez i jednog izuzetka razlikuje od postojećih srebrnih vrsta i nema tragova posrebrenja. Iz raznih dubrovačkih i katarskih dokumenata vidi se da je odnos jednog srebrnog dinara i bakarnog novca 24-32 dinara. Postojanje ovog podatka ide u prilog mišljenja da je bakarni novac sa teritorije današnje Srbije falsifikat onog vremena. Iz date tabele u pomenutom članku a na osnovu broja bakarnih primeraka u odnosu na ukupan broj primeraka tj. uče-

stalosti te pojave, bakarni novac srednjovekovne Srbije može se razvrstati u tri vremenska perioda:

- period do kralja Milutina
- period kralja-cara Dušana do despota Stefana Lazarevića
- period despota Đurđa Brankovića

Vremenski period do kralja Milutina karakteriše postojanje velikog broja falsifikovanog novca (vidi tabelu). Falsifikovanje novca je pojava sa kojom se sukobljava država Srbija pa i susedi - Mletačka i Dubrovačka republika. O ovoj pojavi govore sledeće činjenice:

- Postojanje srpskog srednjovekovnog bakarnog novca sa kontramarkama kao meri korišćenoj u borbi protiv falsifikata. Ovi kontramarkirani bakarni primerci nadeni su na teritoriji srednjovekovne srpske države, na planini između Velesa i Prilepa.

- Odluke Mletačke vlade od 3. V 1282, 29. X 1282, 29. VI 1284 i 24. V 1291, g, kao i odluke Dubrovačke vlade od 15.VI 1303 i 23. VII 1303, koje se odnose na kontrolu novca koji potiče sa teritorije srpske države.

- U Dubrovniku se često pominju od 1303. lažni "grossi" načinjeni od bakra i drugih metala. Pismo kralja Milutina upućeno 1320. dubrovačkoj vladi kojim traži da mu na име Dmitrovačkog dohotka daju "dobre dinare a ne zle, jer zle dinare Grci ne primaju" - (Jiriček Radonjić, Istorija Srbija II deo str. 204).

Vremenski period vladavine kralja-cara Dušana, pa sve do despota Stefana Lazarevića nije opterećen problematikom falsifikovanja novca (vidi tabelu). Falsifikovani novac je postojao, ali ne kao problem sa kojim se sukobljavala država, stoga verovatno i ne postoje nikakvi dokumenti za borbu protiv te pojave kao u ranijem periodu. Postojanje malog broja falsifikovanog novca u ovom periodu treba prevashodno tražiti u postojanju strogovog zakonodavstva u svim sferama pa i za falsifikovanje novca. Dva člana Dušanovog zakonika oštro kažnjavaju falsifikatore. (N. Radojević, Dušanov zakonik, N. Sad 1950):

"Čl.168. O zlatarima. Zlatara u župama i u zemljama carstva mi da ne bude, osim u trgovima gde je carstvo mi odredilo novac kovati".

"Čl.169. O zlatarima. Ako se nadje zlatar van grada i trgovina carstva mi u kojem selu, to selo da se raspe (raseli) i zlatar spali. Ako se nadje zlatar u gradu, tajno kujući novac, zlatar da se spali a grad da plati globu kako car rekne".

Dušanov zakonik donet je 21.V 1349. u Skoplju. Zakonodavni rad i nadalje nije zastao. Posle ovog perioda izdavane su mnoge povelje i naredbe pa dolazi do kodifikacije tih povelja i naredbi kroz Dušanov zakonik od 1354. godine. Dušanov zakonik korišćen je sve do propasti srpske srednjovekovne države. U doba despota Stefana Lazarevića srpska srednjovekovna država doživljava ponovni procvat u svim sferama života pa i u zakonodavstvu. Za ovakav razvoj sigurno imaju velikih zasluga i sama ličnost despota Stefana Lazarevića. Kostantin, filozof, savremenik Despota hvali i uzdiže ličnu sposobnost Despota, njegovo lično staranje da pravosude bude što bolje. Dubrovačani takođe kažu da je Despot bio strog koji put i preko mere (Jiriček Radonjić, Istorija Srbija II deo str. 413). Vrhunac zakonodavnog rada predstavlja činjenica da je za vreme njegove vladavine izvršena druga redakcija Dušanovog zakonika oko 1413, kao i da je donešen zakon o rudnicima (N. Radonjić, Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića). Čl. VII ovog Zakona odnosi se na kovnice i novac i predviđa takođe oštре kazne za falsifikovanje novca.

Vremenski period vladavine despota Đurđa Brankovića odlikuje se najvećim brojem komada bakarnog novca (vidi tabelu), što navodi na činjenicu da se radi o državnim falsifikatima. Najverovatnije je da su postojali državni falsifikati ne samo zbog velikog broja bakarnog novca već i finjenice da se Despotovina u ovom periodu nalazila u jako nepovoljnem položaju pritisнутa između Turske i Ugarske.

Zanimljivosti

Knez Miloš je vrlo dobro znao da naređenja i rešenja ne vrede mnogo bez sankcija. To se, razumljivo je, odnosi i na donete novčane tarife, pa je knez Miloš bio primoran da 1825. godine u vezi sa njihovom primenom, uputi knezovima pojedinih nahija zapovest, u kojoj se pored ostalog kaže: "...Toga radi, preporučujem vam da sve trgovce prizovete i javite im ovu moju strogu zapovest: koi bi se usudio ubuduće novac ma kakav skuplje dati, ili ga skuplje primati od drugoga, nego što moja tarifa izdana u prizreniju novaca ove godine glasi, isti onaj novac prikovaće mu se za čelo i on će životom svojim platiti..."

Branko Glišić

Vladarska titula na novcu bosanskog kralja Stefana Tomaševića

U balkanskoj srednjovekovnoj numizmatici određivanje tučnog značenja natpisa na novčićima često može biti vrlo otežano. Novčić sa nejasnim natpisom možemo grubom podelom svrstati u tri grupe. Prvu čine oni na kojima je natpis nečitak ili sastavljen od skraćenica čiji se tačan smisao ne može objasniti (npr. neki novčići kneza Lazara). Drugu čine kovanja na kojima se tekst jasno čita i humači, ali ostaje nejasno koji vladar ih je kovao (npr. "Stefan" na srpskim malapanim iz XIII veka), bilo zbog nedostatka istorijske grade, bilo iz nekih drugih razloga. Konačno, treću grupu čine novčići koji pripadaju i prvoj i drugoj navedenoj grupi (npr. novac Vuka Brankovića na komе piše i "Jakov": nejasno je prevo da li zaista piše "Jakov", a eko i piše, nejasno je ko je Jakov).

Kod bosanskih srednjovekovnih kovanja natpsi su uglavnom jasni. Ovo je ponajviše posledica kasnijeg početka kovanja novca (XIV vek), i uticaja Zapada, Ugarske i italijanskih država koji su bili u to vreme dosta precizni u ispisivanju teksta na kovanicama.

Ipak, neki natpsi na poslednjim bosanskim kovanjima ostali su nerazjašnjeni u potpunosti. Reč je o dinaru poslednjeg legitimnog bosanskog kralja Stefana Tomaševića. U ovom tekstu biće detaljno razmisljen titуларни natpis na pomenutom novčiću kralja Stefana.

Stefan Tomašević, sin bosanskog kralja Tomiša Ostojića, imao je dva vladarska perioda, oba kratka, u ukupnom trajanju od oko tri godine. Tokom svog vladarskog perioda, kovao je novac što dokazuju do danas sačuvani primerci.

Kratko, tokom 1459. godine, zahvaljujući braku sa najstarijom kćerkom despota Lazara Brankovića, Stefan Tomašević je postao poslednji despot Srbije 21. marta 1459. godine. I srpska i bosanska vlastela se nadala da će dobijanjem titule despota Srbije i nasleđivanjem kraljevske bosanske krune, Stefan Tomašević prekinuti stalne teritorijalne sukobe dve etnički bliske slovenske zemlje sa obe strane Drine, ujediniti ih i tako oformiti državu koja bi se možda jače odupirala turskoj najezdi. Nažalost nije uspeo. Ostavljen od svih svojih saveznika predao je turskoj imperiji Smederevo 20. juna 1459. godine, i vratio se u Bosnu.

Drugi period njegove vlasti je od novembra 1461. do juna 1463., kada je vladao Bosnom kao kralj. Bio je krunisan u Jajcu, srednjovekovnoj bosanskoj prestonici, krunom koju mu je posao papa Pije II želeći da mu na taj način podigne moral u borbi protiv Turaka. Ovim



+STEFAN- QRAQL

Avers: Izgled i natpis

aktom Stefan je, bar nominalno, postao direktno potčinjen papskoj kuriji iako je ostao zavisan od Ugarske. Nažalost, ni papa ni Ugarska mu nisu pomogli kada je 1463. godine turski sultan Mehmed II Osvajač krenuo na Bosnu želeći da je konačno pripoji svojoj imperiji. Kralj Stefan predao se Mahmut-paši pod Ključem i kasnije je bio pogubljen u Jajcu od strane sultana Mehmeda.

Tokom svoje druge, kraljevske vladavine, Stefan Tomašević je kovao novac i vrlo lepi primerci Stefanovih dinara sačuvani su do danas. Izgled aversa i reversa novčića o kome govorimo prikazan je na slici.

Na aversu novčića kralja Stefana napisano je "STEFAN CRAGL". U katalogu srpskog srednjovekovnog novca od M. Jovanovića natpis je tumačen kao "GRAGL", i to je deo natpisa sa ovog novčića čije tumačenje nije do kraja jasno. Može se zaključiti da ovaj novčić pripada trećoj grupi "problematičnih novčića", opisanoj u uvodu ovog teksta.



SREDO-RIP: IPE

Revers: Izgled i natpis

Ono što prvo pada u oči je nedostatak kraljevske titule, tj. natpis "REX". Titula je u Srednjem veku bila veoma važna, i nijedan vladar je ne bi izostavio sa svojih kovanja.

Ako se malo bolje pogleda oblik prvog i četvrtog slova u natpisu na dinaru kralja Stefana, može se noćiti da ta slova nisu ista: prvo više odgovara zapadnoevropskoj srednjovekovnoj latiničnoj predstavi slova "C" (precrtano C), dok se za drugo sasvim izvesno da je u pitanju slovo "G", tim pre što je potpuno identično slovu upotrebljenom na reversu u nazivu Svetog Grgura zaštitnika bosanske krunе. Ovim tumačenjem natpis postaje "CRAGL".

"GL" se u italijanskom pravopisu čita kao "LJ", a "C" nakon kojeg sledi "R" se čita kao "K". Tako se, končno, ako se upotrebni italijanski pravopis, natpis može pročitati kao "KRALJ". Postavljuju se pitanja zašto bi bosanski kralj navodio kao titulu "KRALJ" umesto "REX", zašto je koristio italijanski pravopis i da li se u italijanskim zemljama XV veka "GL" čitalo isto kao i danas, tj. kao "LJ".

Srednjovekovna Bosna je bila na medju Zapadu i Istoku, katoličanstva i pravoslavlja, latinice i cirilice. Bez obzira koliko je njena politika bila vezana za Istok i Srbiju, Bosna je bila pod većim političkim i ekonomsko-trgovinskim uticajem Zapada, naročito Ugarske, Mletačke Republike, Vatikana i Dubrovnika. Trgovinu u Mediteranu je kontrolisala Mletačka Republika, a ne mali protok robe je ostvarivan posredstvom Dubrovnika, što je imalo za posledicu latinične natpise na novcu. Smatramo da je Stefan odabrao slovenski natpis "KRALJ" umesto latinskog natpisa "REX", koji je inače bio uobičajen u srednjem veku na Zapadu (u vreme dok je Bosna bila jača i bosanski kraljevi su ga upotrebljavali, od Tvrtka pa sve do Tomaša), iz političkih razloga. Izbegavajući natpis "REX", izbegavao je da u politički teškoj situaciji provočira ugarskog kralja, od koga je zavisio i očekivao pomoć u borbi protiv Turske, a koji je smatrao da je Bosna potfijenja ugarskoj kruni i nije priznavao bosanskog kralja.

Budući da se zbog očiglednih interesa odlučio na latinici i oznaku "KRALJ", a da u latinici onog doba nije postojalo slovo "LJ", trebalo se na neki način snaći. Savsim je logično što je upotrebljena italijanska ortografija, ako se uzmu u obzir političko-ekonomski razlozi, trgovinska saradnja i činjenica da jedino u italijanskom jeziku od susednih evropskih jezika postoji slovo "LJ".

Konačno, profesor italijanskog jezika Univerziteta u Lozani, Švajcarska (Université de Lausanne - UNIL), Emanuele Cutinelli-Rendina (Emanuele Cutinelli-Rendina), potvrdio je da se u XV veku "GL" u italijanskom jeziku čitalo kao "LJ", dakle potpuno isto kao i danas.

Ovo tumačenje može nam objasniti i natpis na novčićima Stefanovog oca, kralja Tomaša Ostojića koji je, na nekim svojim novčićima ispisivao "CRA", što bi se čitalo kao "KRA". Verovatno je imao namenu da napiše "KRALJ" (obrazloženje bi bilo isto kao u slučaju Stefana), ali mu je nedostajalo slovo "LJ", koje je njegov sin mudro pozajmio iz italijanskog jezika.

Iz priloženog razmatranja mogu se izvući sledeći zaključci:

- poslednja dva bosanska kralja su ispisivali kraljevske titule na svojim novčićima na srpskom jeziku;
- tačan titуларни natpis na bosanskim dinarima kralja Stefana Tomaševića je "CRAGL", a ne "GRAGL", kako se to do sada mislilo;
- natpis bi trebalo čitati u italijanskom pravopisu i njegovo značenje je "KRALJ".

Slobodan Srećković

Novo Brdo

Jugoistočno od Prištine, na pola puta ka Gnjilanu nalaze se ostaci srednjovekovnog grada-tvrđave Novog Brda. Grad koji je svojim bogatstvom i lepotom nekada privlačio putnike, trgovce, pljaškaše i osvajače, danas je napušten i razrušen.

Krajem XIV i početkom XV veka Novo Brdo je bilo dobro utvrđeni, veliki trgovачki centar. Tada je u gradu postojala i kolonija venecijanskih i dubrovačkih trgovaca koji su imali svog konzula i svoju crkvu. Putopisci, koji su to vreme prolazili kroz Srbiju zbog bogatstva grada nazvali su ga "Majka svih gradova". U blizini grada su se nalazili bogati rudnici srebra koji su po nekim izvorima godišnje donosili prihod od 300,000 dukata. Tu je kovan novac srpskih oblasnih vladara do propasti srpskog carstva.

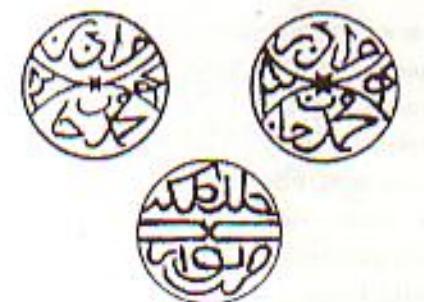
Prvi pokušaj osvajanja grada početkom 1412, kada je Musa Čelebi, sin sultana Bajazita I, prodrio iz Bugarske, sprečio je despot Stefan. Drugi pokusaj, takođe bezuspšan, odigrao se 1427, pod vodstvom sultana Murad II koji "...ne uspevi, potruditi se mnogo".

Premda istorijskim podacima posle dugotrajne opsade grad se predao rumelijskom beglerbegu Šihad ed-Din paši 27. juna 1441 godine. Prodor Janka Hunjadija krajem 1443. i početkom 1444. do ravnice Plovdiva omogućio je da se od turaka oslobođe mnoge oblasti. Verovatno je tada oslobođeno i Novo Brdo jer "...turski namesnik u Prištini Dant-beg, pobedi Srbe na Sitnići i opljačka Novo Brdo". Prema ovim navodima turski namesnik je mogao da opljačka samo neprijateljski (Srpski) grad a nikako sultanov. Posredstvom sultanije Mare (sestre despota Stefana Lazarevića), Despotu Durdu su mirom u Segedinu od 15. avgusta 1444. vrateni svi gradovi i posedi. Među tim gradovima bilo je i Novo Brdo.



U tom periodu, kada je grad bio prvi put u posedu Osmanlija, radila je kovnica novca koja je izradivala turski sitan srebrni novac, akče. Prema danas sačuvanom novcu kovnica je radila vrlo kratko. Pri zauzimanju grada i okoline stanovništvo je ili pobijeno ili iseljeno, pa je bilo potrebno vremena da se ponovo uspostavi proizvodnja, kako metalna-srebra, tako i novca koji je pravljen od njega.

Na osnovu do sada registrovanih tipova akča iz tog vremena može se zaključiti da su one izrađivane sa dve



Slika 1.
Akča, Murad II, 834. god.

varijante istog tipa kalupa za izradu aversa na kojima je natpis "Murad bin Mehmed han, 834". Prvi je bio osnovni tip koji je upotrebljavан широм Osmanlijske carevine u periodu od 1431(834 H) do kraja 1444 (848 H), a drugi je varijanta prvog koja se razlikuje samo po položaju reči BIN (sin). Revers akče je izrađivan sa samo jednim tipom kalupa na kome se nalazio natpis "Hullide mulkehu/Duri be Novar". Akče izradene prvim tipom aversa su vrlo retke, a one sa varijantom tog tipa izuzetno retke: do sada je registrovan samo jedan primerak.



Slika 2.
Akče, Mehmed II, 855. god.

Omanlije su ponovo zauzeli Novo Brdo, 1. juna 1455, i grad je od tada sve do početkom XX veka bio u njihovom posedu. Stupanjem po drugi put na presto sultan Mehmed II, koji je posle osvajanja Konstantinije (1453) dobio naziv Osvajač, preuzeo je pohod na Srbiju. Borbe u okolini Novog Brda počele su 1454, a posle zauzimanja grada Osmanlije su za nekoliko dana zauzeli jugozapadni deo Despotovine. U proleće 1456. sultan je, odbijen kod Smedereva, tri nedelje opsedao Beograd, ali poražen i ranjen strehom u nogu morao je da se povuče. Smrt despota Durda krajem 1456. ubrzava propast srpske države. Padom Smedereva 20. juna 1459. Despotovina gubi nezavisnost, postaje sandžak, deo Osmanlijskog carstva.

Kovnica novca u Novom Brdu izradivala je akče posle osvajanja grada. Te druge Osmanlijske akče, koje su kovane u tom gradu, na aversu imaju natpis "Mehmed bin/ Murad / han/ azze nasruhu/ 855". Na reversu je natpis "Hullide mulkehu/ Duri be Novar". Ovaj tip akče je u ostalim kovnicama carstva izrađivan od februara 1451. do oktobra 1460. (855 - 865 H). No-

voottvorene kovnica, kao što je to bila ona u Novom Brdu, preuzimale su tip akče koji je tada upotrebljavан bez obzira na godinu (855 H = 1451) kada su kovane. Promene dizajna (tipa) akče svakih deset godina, kada je u pitanju isti vladar, imala je tradiciju još od Murata I. Promenomu dizajna uz koji je islo i smanjene težine i finote srebra dobijala je carska blagajna, pa je stoga sakupljanje i zamena novca koji je povlačen iz upotrebe vrlo temeljno uz zaprećene kazne sakupljanja.

Smatram da je tip akče sa godinom 855 H kovan u vrlo kratkom periodu. Mada je Novo Brdo drugi put zauzeto 1455, a tip akče promenjen tek 1461, tj. šest godina kasnije, prema dosadašnjim saznanjima malo je akče otkovano. Ovaj tip akče je redi u poređenju sa prvim tipom, koji je kovan za vreme sultana Murata II. Uzrok ovome je verovatno to što je tada (1455-61) bilo potrebno više vremena da se pokrene proizvodnja nego prvi put (1441-1444). Prvi put nije sve stanovništvo ubijeno i raseljeno, jer je tada despot Durad za saveznika uzimao čas Turke čas Ugri. Tada je zabeleženo da je stanovništvo i dobrovoljno prelazilo na stranu Turaka, jer su porezi i uslovi života u Osmanlijskoj carevini bili podnošljiviji. Drugi put, kada je Novo Brdo osvojeno (1455) cela Despotovina je ugrožena, opljačkana i popaljena i na kraju 1459. pripojena Osmanlijskom carstvu. Verovatno je kovnica u Novom Brdu izradivala akče sa godinom 855 H samo u periodu posle propasti Despotovine, tj. jun 1459 - oktobar 1460, pa su i zato tako retke. Vredno je napomenuti da su ostale kovnice u tom periodu (1451-60) koje su tada radile širom carstva (u Rumeliji i Anadoliji) proizvele 4 - 6 varijanti istog tipa akče, iako su bile mnogo manje nego kovnica Novar u Novom Brdu. I ta činjenica ukazuje da je kovnica u pomenutom periodu radila veoma kratku.

Promena dizajna akče 865 H usledila je nakon prvih deset godina (lunarnih) vladavine sultana Mehmeda II. Na avresu je cirkularni natpis "Mehmed bin Murad han azze nasruhu 865", a na reversu takođe cirkularno, "Hullide mulkehu Duri be Novar" (kod akče kovanih u Novom Brdu). Ove akče su proizvedene u periodu oktobar 1460 - jun 1470. One koje su proizvedene u kovnici Novar (Novo Brdo) su najčešće, i nalaze se u skoro svakoj ostavi novca iz tog vremena.

Druga promena dizajna akče za vreme istog sultana usledila je nakon drugih deset (lunarnih) godina. Natpis na avresu je, "Mehmed bin/ Murad han/ azze nasruhu/ 875", a na reversu "Hullide mulkehu/ durr-



Slika 3.
Akča, Mehmed II, 865. god.



Slika 5.
Akča, Mehmed II, 886. god.

be/ Novar" - kod akča kovanih u Novom Brdu. Na akčama koje su kovane prve godine posle promene dizajna (jun 1470 - jun 1471) po ivici su tri koncentrična kruga a u njima je natpis (na aversu i reversu). Tri kruga simbolizuju treću dekadu vladavine sultana. Kasnije su akče pravljene sa kalupom na kome je samo jedan krug sa natpisom, bilo da je to na aversu ili reversu. Te akče su kovane u periodu jun 1470 - mart 1480, a osim onih sa tri koncentrična kruga nisu retke.



Slika 4.
Akča, Mehmed II, 875. god.

Treća promena dizajna novca za vreme vladavine istog sultana usledila je 885 H, nakon trećih deset (lučarnih) godina. Na aversu novca je natpis u više reda i glasi: "Mehmed sultan bin Murad han" a na reversu: "Azze nasruhu Kostantinije duri be (ili Edirne, Bursa, Serez, Amasija, Uskup) sene 885". Akče iskovane u kovnici Novar, koje su trebale da se tarda izrađuju do sada nisu pronadene. Na osnovu istorijskih izvora može se zaključiti da akče u Novaru (Novom Brdu) tada ni

nisu kovane sa godinom 885 H jer dozvola za kovanje tada nije ni stigla na vreme. Naime posle smrti sultana Mehmeda II, 3. maja 1481. (početkom 886 H) došlo je do polarizacije vojske i plemstva. Jedni su bili za prvorodenog princa Bajazita, koji je bio prema mišljenju janičara isuviše blage naravi, a drugi za princa Džema koji je bio omiljen kod janičara. Promena dizajna akča 885 H je kasnila zbog pripreme sultana na pohod (verovatno na Italiju). Nalog za promenu akča je poslat pred samu smrt sultana tako da tada najudaljenija kovnica - Novar nije počela da proizvodi akče sa tom godinom (885 H). Ubrzo nakon prvog naloga kovnica je dobila drugi nalog (kao i sve ostale kovnice) da proizvede akče sa istim dizajnom ali godinom 886 H. Naime, da bi sakrio smrt sultana Mehmeda II, veliki vezir je odmah nakon prvog naloga za promenu dizajna poslao drugi sa istim dizajnom, ali ovog puta sa godinom 886 umesto 885. Zbog toga i postoje samo akče sa godinom 886 H iz kovnice Novar. Akče iz ostalih kovnica koje su tada radile postoje i sa godinom 885 i 886.

Akče sa godinom 886 H u Novaru su u stvari kovane u periodu od 3. maja 1481. do 19. juna 1481., u ime sultana Mehmeda II, ali posle njegove smrti. Mada je izuzetno kratak period kovanja akče nisu redje od onih iz 834 ili 855 H, što ukazuje da je kovnica bila vrlo produktivna, a po mom mišljenju u to vreme najproduktivnija u carevini.

Zanimljivosti

Posle otkrića Amerike (1492), a zahvaljujući otvaranju i eksploataciji rudnika zlata i srebra u Novom Svetu, došlo je do velikog priliva plemenitih metala u tzv. Stari Svet. Ovo je izazvalo s jedne strane obilje novca u tom svetu, a s druge strane i izvesnu krizu, koja se manifestovala u poznatom ogromnom povećanju svih cena.

Pri tom su se u međusobnim odnosima zlata i srebra menjale pozicije u tom smislu, što se kao "dobar" novac smatrao čas zlato a čas srebro, prema tome koji je od ta dva metala u datom trenutku bio više cenjen (s obzirom na njegovu relativnu retkost).

Predstave antičkih filozofa na antičkom novcu

Sidonije Apolinar (Gaius Sallustius Modestus Apollinaris) sredinom V veka u jednom pismu navodi koje su to osobine po kojima se prepoznaju filozofi: između ostalih Zenon po izbradzanim čelju, Diogen po dugoj bradi, Sokrat po čelavosti, Heraklit po zatvorenim očima, Demokrit po otvorenim ustima za smeh, Hrizip po prstima podignutim za brojanje, Aristotel po nagom ramenu. On je verovatno imao u vidu predstave na medaljonima sa poprsjem. Međutim, predstave antičkih filozofa nalazimo i kao cele statue, biste, herme, na gemama, kontornijatima, mozaicima, terakotama pa i na novcu. Ikonografija je i pored određenih sličnosti različita i mora se proučavati upoređivanjem svih predstava bez obzira kojoj umetnosti pripadaju i pisanih izvora.

Portret uopšte, pa i filozofa u Grčkoj vezuje se za celu statuu a ne samo za glavu u formi biste ili herme što će kasnije postati u rimsko vreme. Bez obzira na sličnu ikonografsku grčkih statua filozofa koja podrazumeva sedeci položaj, bradatu glavu nagnutu napred, nogu stavljenu ispred, ogrtač koji ostavlja deo tela nag - kroz ceo položaj tela, nabore na odeći, držanje ruku, grčke statue ratikovače mirnu koncentraciju Sokrata, nervoznu hitrimu Platona, osećajnog i analitičkog Aristote-



Slika 1.



Slika 2.

li, nervoznog sklonog polemisanju Hrizipa. Rimljani su se fokusirali uglavnom samo na predstavu glave a ukoliko se radi o celim statuama, tela su stereotipna pozajmljena od grčkih herosa, stoga se rimski portreti u umetničkom smislu smatraju manje važnim.



Slika 3.



Slika 4.

Medutim, bez obzira na razlike između grčkog i rimskog duha Rimljani i njihov upravo "praktičan duh" prihvatio je koncept grčke kulture i sačuvao grčko naslede. Vodeći skulptori u rimsko vreme bili su Grci. Sačuvane su brojne rimske kopije glava Herodota, Tukidida, Perijandra, Biasa, Ksenofona, Hrizipa. Bez obzira što je Grčka 146. godine svedena na rimsku provinciju i običan Rimljani je bio prislan sa grčkim filozofima o čemu nam govore brojne predstave grčkih filozofa najpre izdubljivane u kamenu, a naročito u I veku umnožavane u jeftinoj staklenoj pasti umetanoj u prstenje. Tako su na prstenju ohišni ljudi rado nosili portrete ljudi od duha a među njima i Grke: Demosten, Epikura, Hrizipa, Sokrata. Interes za filozofske pravce postojao je i na ulici kako nas slikovito obaveštava u svojim satiramama i Horacije. Ova filozofija mase izmeniče se u zadnjim decenijama veka pobedom principata i Avgusta. Politički propagandni portret sa vojnom simbolikom, simbolima sreće, gospodara obavljen velom religioznosti i Pax Augusta postaće i delom filozofija mase. Odnos čoveka prema svetu se izmenio, svet je postao politički izražen carstvom, filozofija se sve više usresreduje na pojedinca ne na zajednicu, na rimskog gradanina koji je bio vezan i za svoj grad i odan Rimu. Praktični zemljoradnici i vojnaci, oni su se razlikovali od Grka i stoga su teško i retko po-



Slika 5.

hvatali helensku teorijsku misao kada nije bila usmjerena na neki praktični životni cilj. Pored otpora grčkom uticaju naročito u prvom veku, već od II veka i kasnije, rimska ekonomski i politička dominacija imaju za rezultat i snažan prodor helenizovanog istoka. Rimski u filozofskom smislu bojažljivi duh u odnosu na klasičan grčki, stoga će uglavnom biti naklonjen uticaju helenistički orijentisane religioznosti, mističnim kultovima i oslonac će više tražiti upravo u religioznosti. I na polju umetnosti Rimljani imaju izraženiju potrebu da se jasno dokaže moći i političkoj propagandi će žrtvovati umetnički izraz. Tako je od VII do polovine IV veka p.n.e. (od Talesa do



Slika 6.

Aristotela) preko 1400 grčkih gradova kovalo svoj novac na njemu ne nalazimo predstave filozofa a ni vladara. Visok, plastičan reljef, određeni principi u umetnosti, politička propaganda prikazana samo kroz simbole su udlike grčke ikonografije na novcu. Helenistički satrapi, naslednici Aleksandra Makedonskog već će stavljati svoje portrete na novac često koristeći lik samog Aleksandra zbog njegove harizme, dok će Rimljani uglavnom čitavu ikonografiju podrediti predstavi vladara još za njegova života i veličanju njegove moći, u plitkom narativnom reljefu, podučavajući narod samo onom što je bitno - a to je Rimska imperija i rimski vladar. Čak i car-filozof Marko Aurelije koji je svoje stičke spise pisao na grčkom jeziku nema na svom novcu predstavu nijednog čoveka od duha. Stoga i ne začnuje da ćemo veće bogatstvo tipova naći van rimskog državnog kovanja u tzv. lokalnim kovanjima prostranog rimskog carstva.



Slika 7.

Pod lokalnim kovanjem ili "grčkim imperijalnim novcem" naziva se novac gradova-država čije su kovnice nastavile rad pod Rimskom imperijom. Politika Rima dozvoljavala je kovanje novca gradovima koji su tada pripadali Imperiji. Oni su uživali relativnu nezavisnost koja im je dozvoljavala da manifestuju svoje najmilije slavoljubje makar i po ceni plaćanja od strane suverena.

Grčki imperijalni novac pripada rimskom carskom periodu i savremen je državnom kovanju od Avgusta do Dioklecijana. Ova kovanja se dele u nekoliko kategorija (municipalno kovanje, "quasi autonomos" i kovanja nezavisnih kraljevstava). Municipalna kovanja (municipiji=status gradova sa nepotpunim gradanskim pravom) se nalaze u istočnim provincijama Carstva. U istočnoj



Slika 8.

polovini Carstva stotine gradova imalo je pravo kovanja novca za vreme prva 3 veka imperije. Tako će gradovi na maloazijskoj obali i kopnu, koji su nekada bili kolevka grčke filozofije sada postati samo deo rimske provincije Azije. Ovi gradovi su imali pravo kovanja bronzanog novca na čijem aversu bio lik vladajućeg imperatora sa natpisom imena i titule na grčkom jeziku. Reversne predstave su vrlo raznovrsne. Između ostalog tu su i predstave mnogih slavnih filozofa koji su rođeni na jonским ostrvima i maloj Aziji: Pitaka iz Mitilene, Heraklita sa Efesa, Pitagore sa Samosa itd, kao i predstave uopšte ljudi od duha: istoričara (Herodota iz Halikarnasa), Teofana iz Mitilene, pisaca (Homera koji je predstavljen na novcima Kolofona, Smirne, Hiosa kao potencijalnim mestima rođenja), pesnika Alkeja sa Lezbosa, pesnikinja Sapfo, grad Teos se dičio pesnikom Anakreonom, Kos



Slika 9.

lekarom Hipokratom, grad Soloi astronomom Aratom itd.

Hronološki antički filozofi na novcu predstavljeni su sledećim redom:

1. PITAK (Mitilena, umro 570/69. p.n.e. sl.1). Najstariji filozof prikazati na novcu, jedan od tzv. sedam mudraca. Na novcu iz Mitilene iz rimskog carskog perioda na aversu je predstavljena bradata glava Pitaka i natpis ΠΙΤΑΚΟΣ, a na reversu glava Alkeja i natpis ΑΑΚΑΙΟC ΜΥΤΙΑ. Glava Pitaka pokazuje mirno dostojanstvo i razboritost što se još više ističe kada se uporedi sa predstavom glave Alkeja punoj žestine, siline i nagona.

2. BIJANT (Prijena, oko 570. p.n.e. sl. 2). Takođe jedan od sedam mudraca, slavljen i hvaljen i kasnije. Predstavljen na novcu: bradata glava na desno, sa ogrtaćem (palium) i natpis ΒΙΑΣ. Na reversu stoeća figura (vojnika?) i natpis ΡΙΗΝΕΩΝ.

3. PITAGORA (Samos, 546/5. p.n.e. Pitagorin akmé i preseljenje u Južnu Italiju, umro 497/6 p.n.e. sl. 3). U carsko vreme obnovio je Samos uspomenu na svog slavnog gradanina i predstavio njegov portret na novcu verovatno prema ranijim spomenicima. Ikonografski one su dosta jednolične: Pitagora sedi sa golin gornjim delom tela, desna ruka sa ili bez palice leži na globusu, delimično podseća na Zevsovski stav sa skipstrom u levoj ruci kao gospodar znanja, učenosti, nauke; ili stoeća figura uvijena u ogrtać koji ostavlja desni

gornji deo tela nag, na glavi ispučena traka, isto pokazuje na globusu.

U jednom širem vremenskom rasponu od kraja I do druge pol. III veka n.e. od cara Trajana do Galijena nalazimo predstave ovog filozofa. Stoga nalazimo imena 8 različitih cara i 2 carice. Preovladaju sledeće figure Pitagore i to na novcu Trajana; Komoda (osim sedeće figure imamo i jedan zasada poznati primerak gde Pitagora stoji (sl.4); Septimija Severa; Karakale i Trankviline, Trajana Decija; Etruscile, Valerijana i Galijena. Svi natpsi su na grčkom. Na aversu ime i titula vladajućeg cara, na reversu ΠΥΤΩΛΓΟΡΗΣ ΚΑΜΙΩΝ.



Slika 10.

Na jednom pariskom kontornijatu predstavljen je Pitagora kako sedi bez globusa, uvijen u ogrtać, leva ruka podignuta i stavljen na obraz, zamišljen, sa naročito dugačkom bradom. Duga brada smatra se kod filozofa ranijim dobom mada je Pitagora u tom smislu služio i kao primer. Na reversu glava boga Sunca. Inače kontornijati su kovani na kraju carstva. Smatra se da su imali ulogu talismana obzirom na magijske ličnosti prikazane na njima. Brojno su u Rimu, ali i u Konstantinopolju.

4. HERAKLIT (Efes, Heraklitov akmé 501/0 p.n.e. sl. 5); u carsko vreme (prva pol. III veka n.e.) kovali su Efeci novac sa njegovom predstavom u celoj figuri. Heraklit pokriven do pola ogrtaćem stoji, uzdignute desne ruke, u levoj drži tojagubzdan na novcu Gete. Natpis

ΕΦΕΤΙΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΤΟC. (SGN sl. 6); Heraklit uvijen u prostrani mantil sa ostalim sličnim elementima predstavljen na novcu Maksimina (SGN sl. 7); i na primerku Filipa I nalazimo sličnu ikonografiju (SGN sl. 8).

5. ANAKSAGORA (Klazomena, 500/499 p.n.e.-428 p.n.e. sl. 9). Postoji mišljenje da novci Klazomena sa natpisom ΚΛΑΖΟΜΕΝΙΩΝ pokazuju verovatno kopije postavljenih kipova. Razlikuju se dva tipa kovanja: jedan raniji koji se vezuje za 100 g.p.n.e. i drugi iz carskog vremena. Raniji tip predstavlja jednog filozofa kako sedi na (globusu?) okrenut na levo, ogrnut ogrtaćem, desna ruka podignuta, u levoj na kolenu drži svitak. Na aversu je ženska glava sa dijadrom. Ovaj hronološki najraniji prikaz filozofa (pre Avgusta) datuje se okvirno u vreme posle 300 g.p.n.e. a u 100 g.p.n.e. po navodu Dilja. Slični prikazi navode se i u ostaloj literaturi. Međutim, SNG koji je noviji i relevantniji katalog u odnosu na BMC ne notira ovakve primerke. Iz carskog carskog perioda je novac sa predstavom gradske boginje - Tihhe sa krunom u obliku kule na aversu dok je na reversu Anaksagora koji stoji, drži svitak u desnoj i glob u levoj ruci (SGN sl. 10). U vreme Komoda (II v.n.e.) poznata je slična predstava bez svitka i sa histom cara na aversu (SGN sl. 11).

Navedene predstave iz precarskog vremena koje bi ujedno predstavljale i hronološki najraniju predstavu filozofa moramo uzeti sa rezer-



Slika 11.



Slika 12.

vom. Ovako rana hronologija je nesigurna. Da li se i ovaj sedeci prikaz (sa pomalo nejasnim globusom) može vezati za Anaksagorou je problematično. Jedina osnova za to je činjenica da u Klazomeni ne znamo nijednog drugog poznatog čoveka koji bi bio prikazan na novcu.

6. EUKLID (?); (Megara, na kointskoj prevlaci oko 400. p.n.e., sl. 12). Na novcu iz Megare na aversu imamo predstavu bradate glave na

des, pokrivenu velom sa mindušom i natpis METAREΩΝ.

Na reversu je Artemida sa 2 baklje. Novac se datuje u I-II veku. Neki smatraju da je na aversu predstavljen filozof Euklid jedan od najranijih Sokratovih učenika. Ovo tumačenje se vezuje za priču ukoliko je ona autentična-uprkos zabrani izrečenoj 431/2. god. građanima Megare da ulaze u Atini, Euklid je nastavio da se druži sa Sokratom-odeven kao žena, on se predveče uvlačio u grad. Neki stariji autori smatraju da je na aversu Senat ili Kron.

7. HRIZIP (Soloi-Pompeipolis, 280/76-208/5) ili ARAT (zadnje desetine 4. veka p.n.e. astronom i pesnik, sl. 13). Na bronzanom novcu grada Soloi iz 229. g. na aversu je bista bra-



Slika 13.

datog starca rame pokriveno mantilom, desna ruka na bradi. Natpis ΞΚ (oznaka za godinu kovanja); na reversu naviše podignuta čelava glava sa palcem na bradi, sa mantilom na ramenu i natpis ΠΟΜΠΗΙΟΠΑΛΕΙΤΩΝ. Smatra se da je predstavljen filozof Hrizip obzirom na ruku podignutu ka bradi, dok se naviše podignuta glava smatra predstavom astronoma Arata.

Zanimljivosti

Na osnovu Zakona o povlaćenju i zameni okupacijskih novčanica od 5. aprila 1945. godine, za zamenu okupacijskih novčanica bili su određeni sledeći kursevi:

100 tzv. srpskih dinara Nedicevih	=	5 novih dinara
100 kuna (u Sremu)	=	2,5 nova dinara
1000 kuna (na svim područjima blvše tzv. Nezavisne Države Hrvatske osim Srema)	=	7 novih dinara
100 bugarskih levova	=	10 "
100 albanskih franaka (odnosno 100 leka = 50 novih dinara)	=	250 "
100 italijanskih lira	=	30 "
100 mađarskih penga	=	100 "
100 nemačkih marka	=	60 "

Najstariji novac koji se pojavio na balkanskom području bio je srebrni i bakarni novac koji su kovali raniji grčki gradovi u Dalmaciji u IV veku p.n.e. (Faros, Heraklija, i dr), pa i ostrvo Vis, i to još krajem III veka pa sve do sredine I veka n.e. Zatim se za vreme makedonske vladavine kovao u Južnoj Iliriji novac u III i II veku p.n.e. (na primer u Skodri i Lisosu), a u to vreme kovao se novac i u samom Ohridu. Nešto severnije (na teritoriji današnje Srbije), prvi novac kovali su kelti u III i II veku p.n.e. Međutim, svuda je istovremeno u upotrebi bio i stari srebrni grčki novac.

U kasnijem razvoju, kada je naša zemlja bila u sastavu Rimskog Carstva, u opticaju je bio rimski novac, a potom, sve do XIV veka, vizantijski, franački, frizački, mađarski, venecijanski (mletački) i drugi strani novac, pa i novac koji su kovali naši vladari.

CENE METALNOG I PAPIRNOG NOVCA SRBIJE, CRNE GORE I JUGOSLAVIJE

postignute na sastancima SND; cene su u nemačkim markama (dm)

METALNI NOVAC SRBIJE (1868-1943)



1 para

1868 [Tir = 7,5 mil, bronca, t = 1 g, Ø = 15 mm]

	D	VD	ODL	KS
	10	15	30	50



2 para

1904 [Tir = 12,5 mil, Cu, t = 2 g, Ø = 20 mm]

1	2	5	15
---	---	---	----



5 para

1868 [Tir = 7,4 mil, bronca, t = 5 g, Ø = 25 mm]

10	50	100	300
50	150	300	600

1868 [180°]

10	60	120	320
----	----	-----	-----

1879 [Tir = 6 mil, bronca, t = 5 g, Ø = 25 mm]

2	10	30	150
---	----	----	-----

1883 [Tir = 4 mil, Ni, t = 5 g, Ø = 17 mm]

2	8	25	120
---	---	----	-----

1884 [Tir = 3 mil, Ni, t = 5 g, Ø = 17 mm]

2	5	10	50
---	---	----	----

1904 [Tir = 8 mil, Ni, t = 5 g, Ø = 17 mm]

1	1	3	10
---	---	---	----

1912 [Tir = 10 mil, Ni, t = 5 g, Ø = 17 mm]

-	1	3	10
---	---	---	----

1917 [Tir = 5 mil, Ni, t = 5 g, Ø = 17 mm]

5	8	15	30
---	---	----	----



10 para

1868 [Tir = 6,6 mil, bronca, t = 5 g, Ø = 25 mm]

15	60	150	330
30	100	200	600

1868 [180°]

15	70	120	350
----	----	-----	-----

1879 [Tir = 9 mil, bronca, t = 5 g, Ø = 25 mm]

5	10	50	200
---	----	----	-----

1883 [Tir = 5 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 20 mm]

5	8	40	150
---	---	----	-----

1884 [Tir = 6,5 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 20 mm]

5	8	40	150
---	---	----	-----

1912 [Tir = 7,7 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 20 mm]

-	1	3	10
---	---	---	----

1917 [Tir = 5 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 20 mm]

10	20	30	60
----	----	----	----



20 para

1883 [Tir = 2,5 mil, Ni, t = 6 g, Ø = 22 mm]

5	15	60	80
3	10	40	160

1884 [Tir = 6 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 22 mm]

3	10	40	160
---	----	----	-----

1912 [Tir = 5,65 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 22 mm]

-	2	5	20
---	---	---	----

1917 [Tir = 5 mil, Ni, t = 4 g, Ø = 20 mm]

8	15	20	40
---	----	----	----



50 para

1875 [Tir = 2 mil, Ag .835, t = 2,5 g, Ø = 18 mm]

10	30	100	200
5	20	200	500

1879 [Tir = 0,6 mil, Ag .835, t = 2,5 g, Ø = 18 mm]

5	20	200	500
---	----	-----	-----

1904 [Tir = 1,4 mil, Ag .835, t = 2,5 g, Ø = 18 mm]

5	10	30	100
---	----	----	-----

1912 [Tir = 0,8 mil, Ag .835, t = 2,5 g, Ø = 18 mm]

5	10	30	80
---	----	----	----

1915 [Tir = 12 mil, Ag .835, t = 2,5 g, Ø = 18 mm]

1	2	5	10
---	---	---	----

1915 [Tir = 1,86 mil, bez potpisa]

3	5	10	15
---	---	----	----

1942 [Tir = 20 mil, Zn, t = 2 g, Ø = 18 mm]

-	2	5	10
---	---	---	----



1 dinar

1875 [Tir = 3 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm]

20	50	120	250
5	15	150	400

1879 [Tir = 0,8 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm]

5	15	150	400
---	----	-----	-----

1897 [Tir = 4 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm]

2	5	10	20
---	---	----	----

1904 [Tir = 2,4 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm]

5	10	20	50
---	----	----	----

1912 (Tir=8 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	3	5	15	20
1915 (Tir=10,7 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=23 mm)	2	4	6	10
1915 (Tir=2,3 mil, bez potpisa)	5	10	15	30
1942 (Tir=50 mil, Zn, t=3 g, Ø=23 mm)	1	2	5	10



2 dinara

1875 (Tir=1 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	100	200	300	700
1879 (Tir=0,75 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	10	50	250	1000
1897 (Tir=1 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	5	10	20	50
1904 (Tir=1,15 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	8	15	50	150
1912 (Tir=0,8 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	5	8	15	40
1915 (Tir=4,17 mil, Ag .835, t=5 g, Ø=27 mm)	3	5	10	15
1915 (Tir=0,83 mil, bez potpisa)	10	20	35	60
1942 (Tir=40 mil, Zn, t=4 g, Ø=22 mm)	1	2	5	10



5 dinara

1879 (Tir=0,2 mil, Ag .900, t=25 g, Ø=37 mm)	30	120	350	800
1904 (Tir=0,2 mil, Ag .900, t=25 g, Ø=37 mm)	30	100	250	500
1904 (varijanta: Bož Sibiju čeva)	250	400	1.000	2.000



10 dinara

1882 (Tir=0,3 mil, Au .900, t=3,22 g, Ø=19 mm)	100	150	200	300
1943 (Tir=50 mil, Zn, t=6 g, Ø=26 mm)				



20 dinara

1879 (Tir=50.000, Au .900, t=6,45 g, Ø=21 mm)	250	300	400	600
1882 (Tir=0,3 mil, Au .900, t=6,45 g, Ø=21 mm)	180	250	300	400
1882 (Tir=0,3 mil, Au .900, t=6,45 g, Ø=21 mm)	1.200	1.500	2.000	3.500



METALNI NOVAC CRNE GORE (1906 - 1914)

1 para

1906 (Tir=0,2 mil, Bronza, t=1,66 g, Ø=17 mm)	30	60	80	120
1913 (Tir=0,1 mil, Bronza, t=1,66 g, Ø=17 mm)	50	80	150	200
1914 (Tir=0,2 mil, Bronza, t=1,66 g, Ø=17 mm)	30	60	80	120



2 para

1906 (Tir=0,6 mil, Bronza, t=3,33 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30
1908 (Tir=0,25 mil, Bronza, t=3,33 g, Ø=19 mm)	10	20	30	60
1913 (Tir=0,5 mil, Bronza, t=3,33 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30
1914 (Tir=0,45 mil, Bronza, t=3,33 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30



10 para

1906 (Tir=0,75 mil, Ni t=3 g, Ø=19 mm)	2	5	10	15
1908 (Tir=0,25 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	5	10	15	20
1913 (Tir=0,20 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	5	10	20	30
1914 (Tir=0,80 mil, Ni, t=3 g, Ø=19 mm)	2	5	10	15



20 para

1906 (Tir=0,6 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	2	5	10	15
1908 (Tir=0,4 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	3	8	15	20
1913 (Tir=0,2 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	5	10	20	30
1914 (Tir=0,8 mil, Ni, t=4 g, Ø=21 mm)	2	4	6	10





1 perper

1909 (Tir = 0,5 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm)	10	15	25	50
1912 (Tir = 0,52 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm)	8	12	20	30
1914 (Tir = 0,5 mil, Ag .835, t = 5 g, Ø = 23 mm)	6	10	15	25



2 perper

1910 (Tir = 0,3 mil, Ag .835, t = 10 g, Ø = 27 mm)	12	20	30	60
1914 (Tir = 0,2 mil, Ag .835, t = 10 g, Ø = 27 mm)	10	15	25	45



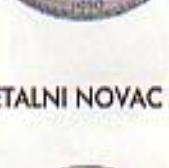
5 perper

1909 (Tir = 60.000, Ag .500, t = 24 g, Ø = 36 mm)	120	200	300	500
1912 (Tir = 40.000, Ag .500, t = 24 g, Ø = 36 mm)	120	150	220	300
1914 (Tir = 20.000, Ag .500, t = 24 g, Ø = 36 mm)	180	250	350	500



10 perper

1910 Kraljevina, (Tir = 40.000, Au .900, t = 3,38 g, Ø = 19 mm)	220	280	350	450
1910 Kraljevina, (Tir = 35.000, Au .900, t = 3,38 g, Ø = 19 mm)	220	280	350	450



20 perper

1910 Kraljevina, (Tir = 30.000, Au .900, t = 6,77 g, Ø = 21 mm)	350	450	600	850
1910 Kraljevina, (Tir = 30.000, Au .900, t = 6,77 g, Ø = 21 mm)	350	450	600	850

100 perper

1910 Kraljevina, (Tir = 500, Au .900, t = 33,87 g, Ø = 37 mm)	6.000	8.000	12.000	18.000
1910 Kraljevina, (Tir = 300, Au .900, t = 33,87 g, Ø = 37 mm)	6.500	9.000	13.500	20.000

III. METALNI NOVAC JUGOSLAVIJE (1920 - 1938)



5 para

1920 (Tir = 3,8 mil, Zn, t = 2,6 g, Ø = 18,8 mm)	5	10	20	30
--------------------------------------------------	---	----	----	----



10 para

1920 (Tir = 59 mil, Zn, t = 3,1 g, Ø = 20,8 mm)	-	2	5	10
-------------------------------------------------	---	---	---	----



25 para

1920 (Tir = 48 mil, Ni-Cu, t = 5,7 g, Ø = 24 mm)	-	2	5	10
1938 (Tir = 40 mil, Cu, t = 2,5 g, Ø = 20 mm)	-	1	3	5



50 para

1925 (Tir = 49,5 mil, Ni-Cu, t = 2,5 g, Ø = 18 mm)	2	5	10	20
1938 (Tir = 100 mil, Cu, t = 2, g, Ø = 18 mm)	-	1	3	10



1 dinar

1925 (Tir = 74,5 mil, Ni-Cu, t = 5 g, Ø = 23 mm)	-	2	10	20
1938 (Tir = 100 mil, Cu, t = 3,5 g, Ø = 21 mm)	-	1	3	10



2 dinara

1925 (Tir = 54,5 mil, Ni-Cu, t = 10, Ø = 27 mm)	-	5	15	30
1938 (Tir = 75 mil, Cu, t = 5 g, Ø = 24,5 mm)	-	2	5	15
1938 "mala kruna"	2	5	10	30



10 dinara

1931 (Tir = 23 mil, Ag .500, t = 7 g, Ø = 25 mm)	2	5	10	20
1938 (Tir = 25 mil, Ni, t = 5 g, Ø = 23 mm)	-	1	3	5

20 dinara

1925 [Tir=1 mil, Au .900, t=5,45 g, Ø=21 mm]	130	150	170	200
1931 [Tir=12,5 mil, Ag .500, t=14 g, Ø=31 mm]	5	10	20	30
1938 [Tir=15 mil, Ag .750, t=9 g, Ø=27 mm]	2	3	4	5

**50 dinara**

1932 [Tir=11 mil, Ag .750, t=22 g, Ø=36 mm]	25	40	80	150
1938 [Tir=10 mil, Ag .750, t=15 g, Ø=31 mm]	3	5	8	10

**1 dukat**

1931 [Tir=0,2 mil, Au .986, t=3,49 g, Ø=19,75 mm]	90	100	120	150
1932 [Tir=70.000, Au .986, t=3,49 g, Ø=19,75 mm]	100	120	140	170
1933 [Tir=40.00, Au .986, t=3,49 g, Ø=19,75 mm]	200	250	350	500
1934 [Tir=2.400, Au .986, t=3,49 g, Ø=19,75 mm]	800	1.200	1.500	2.200

4 dukata

1931 [Tir=25.000, Au .986, t=13,96 g, Ø=39,5 mm]	450	550	800	1.200
1932 [Tir=10.00, Au .986, t=13,96 g, Ø=39,5 mm]	500	650	950	1.500
1933 [Tir=2.00, Au .986, t=13,96 g, Ø=39,5 mm]	1.500	2.000	3.000	5.000

PAPIRNI NOVAC SRBIJE (1876 - 1917 | 1941 - 1943)**1 dinar**

1876 [svetlo plavo, 100×62]	50	200	400
-----------------------------	----	-----	-----

5 dinara

1876 [svetlo plavo, 120×80]	100	350	600
1916 [svetlo plavo, 115×68]	20	100	200
1917 [svetlo plavo, 115×68]	20	100	200

10 dinara

1876 [svetlo plavo, 131×96]	150	500	900
1885 [svetlo plavo, 131×96]	800	1.500	R
1887 [svetlo plavo, 140×95]	100	300	500
1893 [svetlo plavo, 139×84]	30	80	150
1941 [zelena i broen, 115×60]	3	5	15

20 dinara

1905 [svetlo plavo, 157×95]	120	200	600
1941 [broen, 115×60]	3	5	15
1942 [plavo, 115×60]	150	250	400

50 dinara

1876 [svetlo plavo, 168×126]	250	700	1.500
1885 [svetlo plavo, 157×95]	1.000	2.000	R
1886 [svetlo plavo, 157×95]	1.000	2.000	R
1914 [ljubičasto, 158×89]	1.000	1.800	R
1941 [zelena i broen, 134×82]	3	5	15
1942 [broen, 135×65]	5	10	20

100 dinara

1876 [svetlo plavo, 188×128]	400	1.500	2.500
1884 [svetlo plavo, 185×108]	1.200	2.500	R
1905 [svetlo plavo, 170×100]	30	100	250

1941 (bledo plava, 156x88)	-	1	3
1942 (braon i žuta, 150x70)	120	250	400
1943 (braon i plava, 150x70)	3	10	20
500 dinara			
1941 (zeleno i braon, 154x80)	2	5	10
1942 (zeleno i braon, 154x80)	2	5	10
1.000 dinara			
1941 (protočno braon, 170x100)	3	10	20
1942 (protočno braon, 170x95)	3	10	20

PAPIRNI NOVAC CRNE GORE (1912-1917)

1 parper			
1912 (plava i zelena)	5	10	30
1914 (plava)	3	8	15
1914 (plava)	2	5	10
1917 (plava i zelena)	5	10	20
2 parpera			
1912 (ljubičasta)	5	10	30
1914 (ljubičasta)	3	8	15
1914 (crvena)	2	5	10
1917 (ljubičasta i zelena)	5	10	20
5 parpera			
1912 (tomno zelena)	10	20	40
1914 (plava)	5	10	20
1914 (crvena)	4	8	15
1917 (ljubičasta i zelena)	5	10	20
10 parpera			
1912 (braon i crvena)	10	30	80
1914 (crvena)	8	20	30
1914 (plava)	6	15	25
1917 (braon i plava)	5	10	30
20 parpera			
1914 (braon)	10	25	40
1914 (plava)	8	20	30
1917 (zelena i braon)	10	20	40
50 parpera			
1912 (plava i braon)	500	1.000	1.500
1914 (svetlo zelena)	25	50	120
1914 (crvena)	20	40	100
1917 (ljubičasta i zelena)	30	50	120
100 parpera			
1912 (braon)	1.200	2.000	R
1914 (braon)	50	100	250
1914 (plava)	40	80	200
1917 (plava i zelena)	40	80	200

PAPIRNI NOVAC JUGOSLAVIJE (1919 - 1939)

25 para

1921 (plavo-zeleno, 79x51)

2 5 15

0,50 dinara / 2 kruna

1919 (crveno-žuta, 76x46)

2 5 15

0,50 dinara

1919 (crveno-žuta, 76x46)

2 5 15

1 dinar; 1 dinar/4 kruna

1919 (crveno-žuta, 93x60)

5 10 20

5 dinara / 20 kruna

1919 (ljubičasta, 100x64)

8 15 30

10 dinara/40 kruna

1919 (tamno plavo, 142x73)

10 20 80

10 dinara

1920 (plavo, 142x81)

30 150 350

1926 (crvena i žuta, 115x68)

20 60 200

1929 (crvena i žuta, 115x68)

50 200 500

1939 (zelena, 115x60)

3 5 15

20 dinara/80 kruna

1919 (bjelo zelena, 140x82)

15 30 120

1936 (žuta i brwon, 125x70)

2 5 10

50 dinara

1931 (brwon i zelena, 134x78)

2 8 15

100 dinara/400 kruna

1919 (ljubičasta, 163x99)

100 300 800

100 dinara

1920 (svetlo plavo, 156x88)

20 100 200

1929 (svetlo plavo, 156x88)

3 5 10

1934 (protočno plavo, 157x89)

20 30 80

500 dinara

1935 (prsteno zelena, 169x100)

5 30 60

1.000 dinara/4.000 kruna

1919 (ljubičasta, 163x99)

800 1.800 R

1.000 dinara

1920 (protočno žuta, 182x106)

150 350 650

1920 (bez rozete)

700 1.500 R

1931 (brwon i plava, 181x112)

3 5 10

1936 (protočno ljubičasta, 182x113)

30 150 300

10.000 dinara

1936 (svetlo zelena, 202x115)

350 700 1.300

Enciklopedija numizmatike

(c, d)

I. Ch'ien

Ch'ien (od kineskog ch'üan - mali, okrugli (metalni) predmet-novac, takođe: tsien; na Filipinima: kusin; na Malajskom Ostrvu: cas; na portugalskom: caih; na engleskom: cash; na ruskom: čoh).

Kovanje ovog kineskog novca poreklom je zapravo iz arhajskog doba. Kovanje tipa ch'ien okruglog oblika, sa četvrtastim središnjim otvorom, težine od 3,5 do 4,5 g od bronze, započeto je za vreme prvog kineskog imperatora Shih Huang-ti (221-210) pre n.e., koji je ujedinio Kinu i sazidao Veliki kineski zid. Njegov ch'ien se, po osnovi vrednosti, zvao pan liang (u značenju polovine "uncije", ili 12 chua). Bio je prečnika 25-35 mm i težine 3,75 g.



Slika 1: Period dinastije Tang (618-907)

Cetiri idiogramsko znaka iskazuju podatak o općicnosti i eri.

Revers nema oznake. Bronza, težina 4,45 g.

Novac ovog tipa predstavlja najstariji oblik novca. Od 6. veka p.n.e. ova vrsta novca ima četvrtast središnji otvor korišćen za učvršćenje na četvrtastu osovinu i centrično brušenje obruba. Oko 115. godine p.n.e. uveden je Ch'ien nazvan po vrednosti wu-shu (=5 shua), prečnika 24 mm, koji se održao do 618, a koji je,



Slika 2: Ch'ien iz perioda Ch'ing dinastije (1662-1732)

Cetiri idiogramsko znaka iskazuju podatak o općicnosti i eri. Na reversu je oznaka "Istok" u značenju kovnice u Šantungu. Bronza, 4,46 g. Ova dva primarca pokazuju kolike su male promene obuhvatene u vremenskom periodu od hiljadu godina.

da bi se sprecilo opsecanje ruba, imao posebno naglašen obrub. U periodu od 10. pa do kraja 19. veka ch'ieni su izliveni u apoenima 1, 2, 3, 5 i 10 ali i preko 10 ch'ien, i nizani i vezivani u valjeće, u kojima ih je bilo 97. Nedostajala su tri novčića,

ali je to bila cena vezivnog kanapa. Sredinom 19. veka ch'ieni su kovani od gvožđa i mesinga čime je pred smanjivanjem težine tokom vremena počelo i njihovo dodatno obezvredivanje, što je 1889. godine i dovelo do monetne reforme uvedenjem novog novčanog sistema: 100 fena (1 yuan), iako su ponegde u Kini od 1889-1955. kovani srebrni ch'ieni u apoenima od 1,2 i 5.

Evropski uticaj kovanja novca u Kini uneli su Portugalci. Portugalcima je 1557. dozvoljeno da nasele Macao, a sa njima su u promet ušli španski peso i meksički dolari. Uticaj Portugalaca u Kini ogleda se u tome da su kinesko ime za ch' izgovarali kao caix, docnije-cash. Najpre su srebrnici koje su Portugalci uneli u Kini topljeni i izliveni u tradicionalne ingote, a u Kantonu (Canton) su primani i u neizmenjenom obliku korišćeni kao tekući novac. Kinesko kovanje dolara započelo je na Tajvanu 1837, a u Kantonu 1889. godine.

Zlata u Kini verovatno nije nikada bilo u dovoljnoj meri da bi se obavilo iole značajnije zvanično kovanje zlatnika. Povremeno su samo trgovci koristili zlatne šipke sa dr-



Pertinax, consecration coin. AD 193.

Slika 3.

žavnim žigom u težini od jednog chin-a (244 g).

II. Consecratio - tip posmrtnog novca Rima

Tip rimskog novca, posvećen umrloj imperatoru i njegovoj supruzi, kojima se time iskazivala počast, a docnije uvodila navika da se po poštovanju izjednače i uvrste među bogove. Uvršćavanje po poštovanju među bogove istaknutih ljudi, tzv. apoteosa postojala je već kod antičkih Grka, i obuhvatala je heroje i pobednike na olimpijadama, čije su likove prikazivali na novcu. Među Rimljanim je prvi u ovoj grupi bio G.I.Caesar, kome je senat dozvolio da stavi svoj lik na zlatnik-aureus. Posle pogibije, Caesar je takođe odlikom Senata zbog svojih opštih zasluga, proglašen "DIVUS" (božanstvo). Kovanje ovog tipa novca imalo je nekoliko funkcija i odlika:

1) Obično je ovakav novac, koji je kovan za života imperatora postao vremenom pohaban, pa je bilo interesa da se ponovo kuje.

2) Novac je bio u izvesnom smislu sredstvo propagande, jer je lik imperatora zazimao mesto svog prethodnika umesto lika božanstva.

3) Ustanovljavanje obožavanja i uzdizanja pokojnog imperatora na nivo božanstva, uz mogućnost podizanja hrama, bilo je samo u geografski ograničenoj oblasti oko prestonice.

4) Sin, ili sinovi oca kome je dodeljena titula DIVUS često su označavali natpis: DIVI FILIUS (sin DIVUS-a) na novcu koji su sami kovali.

Jednom ustanovljena forma se nastavljala. Takođe je Avgust, i mnogi sledeći imperatori i imperatorke proglašavani DIVUS-ima odnosno DIVA-ma. Prešlo je u tradiciju da se posle smrti imperatora kuje novac ovakvog tipa, na kojima je na aversu bila bista imperatora kao DIVUS-a, a na reversu su bili različiti simboli, kao na primer kod Avgusta: oltar, munja, orao na globusu ili u letu. Orao u letu je kod drugih imperatora simbolizovao prenošenje duše na nebo uz natpis CONSECRATIO. Na slici 3 prikazan je Consecratio tip sa likom imperatora Pertinaxa (193), koji je bio imperator svega 86 dana, a stradao je u zaveri. Na reversu je prikazan lik žrtvenika. Izdao je os-



Slika 5.

pauna sa raširanim repom. Poslednja kovanja novca tipa consecratio, male bronze imperatora Constantina Velikog, na kojima je na aversu lik imperatora pokriven velom, a na reversu je imperator u stojećem stavu, takođe pod velom.

III. Dareikos

Kada je staropersijski suveren (šah) i rodonašlednik dinastije Achemenida Kir Stariji (559-530 g. p.n.e) svrgnuo suverena Medana, započela je era prevlasti persijanaca u Iranu. Uspešnim ratovima u svim pravcima oko Irana Kir Stariji stvorio je veliku imperiju.

Prema nekim izvorima, Kir Stariji je angažovao lidijskog kralja Kreza kao savetnika pri reorganizaciji novčanog sistema Persije, kada je reformisano kovanje zlatnika dareikosa, težine 8,4 grama, i istimenog srebrnika. Na zlatniku je bio lik monarha sa krunom na glavi, u klečećem stavu sa lukom u ruci na aversu i ukvikom tzv. quadratum incusum na reversu. Na osnovu lika luka i strele u grčkoj literaturi dareikos je poznat kao Toxotes - strelac sa lukom. Navodi se da ima varijanti sa kopljem u ruci monarha, te sa lukom i nožem, što omogućuje njegovo približno datiranje. Kovanje dareikosa nastavio je Dareios I (522-436 pne), kao i svi naslednici, uklju-



Slika 4.

am tipova novca, a posthumno su mu izdata četiri. Na novcu Trajana prikazan je lik ptice feniksa, kao simbol besmrtnosti. Supruge imperatora na novcu ovog tipa imaju često na reversu lik pauna sa raširenim repom, ili u letu, koji nosi dušu supruge imperatora put nebeskih visina. Na slici 4 prikazan je Consecratio tip Mariniane, supruge Valeriana. Avers: DIVAE MARINIANA. Revers: CONSECRATIO, i lik

čujući i poslednjeg Dareikosa III Codomana (336-330 pne).

Dareikos je kao šesdeseti deo persijske mine bio težak 8,4 g, a finača zlata je bila 980/1000, za to vreme najveća tehnički dobijena finača. Polovine dareikosa nisu kovane, dok su oni sa dvostrukom vrednošću kovani tek nakon što je Aleksandar Makedonski osvojio Persiju.

I prvi srebrnik Persije sa poreklom imena od siglosa, prvi put kovan u Mediji, ili poreklom od šekela, iz Vavilonije, težine 5,57 g se takođe u početku zvao dareikos jer su i na njemu bili isti motivi kao kaod zlatnog. Na osnovu odnosa zlata prema srebru (1:13,66), zlatni dareikos je vredio 114,79 g srebra, ili 20 srebrnih.

Na osnovu Herodotovog zapisa persijski monarси su kovali dareikose samo u količini dovoljnoj za krupne isplate, npr. za isplatu plaćenika vojnika (1 zlatnik mesečno). Međutim, arheloški nalaz 3000 zlatnih dareikosa u Xerxesovom kanalu, na Atosu početkom XX veka, kao i činjenica da je imao ulogu "svetskog novca", upućuje na njegovu rasprostranjenost.



Slika 6.

Na slici 5 prikazan je avers zlatnika dareikosa sa monarhom u poluklečećem stavu sa lukom i kopljem u rukama, iz perioda Artaxerxesa II (404-359 g pne). Na reversu je tzv. quadratum incusum. Težina dareikosa je 8,4 g, i nepravilnog je oblika,

Na slici 6 prikazan je srebrni siglos Persije, težine 5,44 g i prečnika 14 mm sa likom na avresu i reversu po uzoru na zlatnik.

IV. Demareteion

Prema navodima grčkog historičara Diodorosa iz I veka pne, demareteion je naziv za sirakuski srebrnik po težini ekvivalentan sa 10 antičkih drahmi, za čije kovanje je podsticaj dala Demareta, supruga monarha Gelona i z Sirakuze.

Godine 480-479 pne, posle poraza Kartaginjana sklopljen je mir. Humanim zauzimanjem Demarete uslovi sklapanja mira su bili povoljni za Kartaginjane, pa su ovi kao protivslugu poklonili Demareti zlatni venac pozamašne težine. Od srebra dobijenog zamenom za zlatni venac Demareta je naredila kovanje komemorativnih dekadrahmi, koje su po težini bile izjednačene sa 50 težinske litre Sirakuze (oko 43 g). Do danas je poznato, po jednom izvoru 12, a po drugom - 17 sačuvanih originalnih primeraka, čija cena odgovara ceni jednog manjeg automobilista.

Sa grančicom masline, kao ukrasom za kosu i istovremeno pohedničkim venčićem, ukršten je na aversu lik nimfe Aretuse, zaštitnice lekovitog izvora na ostrvu Ortigiji, pred Sirakuzom. Na reversu, iznad linije tzv. exerguea, prikazan je lik četvoroprega, koga u letu vodi boginja Nika, a ispod crte je na demareteionima starijeg izdanja lik lava, a na kasnijim - lik trofejnog oružja pobedenog, kao simbol pobjedene Afrike, tj. Kartagine. Rezač kovničkog kalupa, Kimon, je likom Aretuse želio da prikaže ideal ženskog lika, a svoje ime urezao je u ukraš za kosu nimfe.



Slika 7.

Uz dekadrahme demareteiona kovane su i tetradrakhme i oboli sa istim likovima Aretuse, ali od drugih rezača žigova.

Na slici 7 na xerox-kopiji demareteiona na aversu prikazan je lik nimfe Aretuse (u izvorima Rima identifikovana kao Persefona, personifikacija proleća), u čijim uvojicima kose je neupadljivo prikazan natpis SYRAKOSION, a ipod delfina pod vratom skraćeno ime umetnika ALNE (tusa). Na reversu je četvoropreg u pobedonosnom trku pri čemu goni drži kopljje (?), a NIKA ga kruniše vencem. Pod linijom exerguea je trofejno oružje. Original je iz perioda Galona (485-478 pne). Na originalnom demareteionu ošteteњa bi bila noćljiva, a nečitka označka umetnika, i ceo utisak bi bio znatno inferiorniji.



Slika 8.

Na slici 8 prikazana je tetradragma iz kasnijeg perioda Galena uz natpis Syrakusion, i Aretuse na drugi način začešljane i sa četiri delfina oko glave. Na reversu je prikazan četvoropreg u mirnom hodu konja. Težina tetradrahme je 17,17 g.

Portret žene na novcu

"I gaspod Bog stvori ženu od rebra koje uze Adamu i dovede je k Adamu"

Postanje: 2,22

"Kako si lijepa i kako si ljupka o ljubavi u milinama"

Pesma nad pesmama: 7,6

ELIZABETA I GLORYANA

Devičanska kraljica
(1558-1603)

Da li je bila „virgo intacta”, frigidna, diskretna, luka-va ili pak muškarac?

Na presto Engleske došla je sa 25 godina kao čerka Henrika VIII sa drugom ženom Anom Bolen. Nasledila je svoju sestru po ocu, Meri Tudor, koju je istorija zabe-ležila kao „Bloody Mary” zbog progona i spaljivanja protestanta.

Elizabeta je rođena i vladala u rastrzanom svetu ha-osa XVI veka.



Slika 16.

Bez obzira na sve dvorske intrige, strah za sopstvenu budućnost i probleme sa kojima se suočavala dobila je najviše obrazovanje tog vremena, govorila francuski i italijanski, čitala u originalu latinski i grčki.

Kažu da je bila naočita ridokosa žena, prodornih očiju koje su odavale odlučnost i inteligenciju. To je ono što se vidi na portretima slikara laskavaca.

Slika br. 16 predstavlja kraljicu na srebrnom novcu od pola krune iz perioda njene vladavine.

Avers: portret Elizabete I sa krunom i žezlom; oko-lo natpis „REGINA ELIZABETH.DG.ANG. FRA.ET. HUBER.”

Revers: grb Engleske sa predstavama engleskih lavova i francuskog krina; oko-lo natpis „M. MEVM POSU DEUM AD IVTORE”.

Elizabeta je zvršila reformu nacionalne valute gde joj se pripisuju reči: „Ako narod ne veruje u novac neće verovati ni meni”.

Zna se da je bila gramziva i da je ta gramzivost išla tako daleko da je sopstvenoj mornarici prodavala muni-ciju kada je Španska armada bila na domak ostrva.

Da li je to ta Elizabeta čiji portret gledamo? Savre-meni engleski istoričari tvrde da je to Elizabeta onakva kakvom je želela da je vide. Bila je apsolutista i ništa nije moglo biti urađeno bez njenog odobrenja, ni portret slikara, ni portret na novcu, ni nakit, ni frizura ni garde-roba... Uostalom, i njeni savremenici, vladari drugih zemalja bili su isti. Imala je neprijatelja čak i u svojoj zemlji a van Engleske nesuđenog supruga Filipa II španskog, najkaroličanskijeg vladara veka (prvog i poslednjeg mu-ža Meri Tudor), a na severu ostrva škotsku kraljicu Mariju Štjuart koja je pretendovala na presto Engleske. Dipломatski je odbila sve ženidbene ponude sa tvrdnjom da se „udala za Englesku” i uz nesebičnu pomoć znalač-ki odabranih saradnika tom Engleskom je dobro vla-dala, rešavajući složenu problematiku ekonomije, unutraš-nje i spoljne trgovine, vojske, mornarice, crkve, pravo-suda itd.

Kažu da je bila bezosećajna mada joj se prebacuju neke ljubavne avanture (Lester, Esex), a sa druge strane postoje oni koji tvrde da je u stvari bila muškarac i da je to skrivano i onda i danas.

Kao protestant po veroispovesti proganjala je katolike ali ne tako žestoko kao njena sestra protestante. Egzekucija „drage sestre“ škotske kraljice Marije Stuart je mrlja na njenoj vladavini ali je i činjenica da je Marija Stuart dvadeset godina raznim zaverama podrivala vladavinu Elizabete i time ugrožavala bezbednost Engleske.

Što se tiče čuvene Španske armade i invazije Engleske od strane Filipa II, uz malu pomoć svojih admirala Frensisa Drejka, Džona Hokinsa i Hauarda i veliku pomoć vetrova u Lamanšu oslobođila je zemlju od opasnosti pripisujući pobedu sebi i ako do bitke skoro nije ni došlo. Sa njom na čelu Engleska postaje pomorska i svetska sila. Ostavila je po smrti stabilne finansije, jaku zemlju i onda ne čudi što se druga polovina XVI veka naziva „Elizabetinsko doba“.

Priča se da je umrla stoeći dok su je dvorjani pridržavali.

MARIJA TEREZIJA (1717-1780)

Ćerka Austrougarskog cara Karla VI koji nije imao muških potomaka. Godine 1736 udala se za Franca Stjepana Lotariškog (Fransa od Lorene) a snimila Karla VI 1740. godine: „Sve zemlje nasleđuju suverena nadvojvotkinja austrijska, kraljica ugarske i češka Marija Terezija“.



Slika 17.

Iste godine za svvladara određuje svog supruga sa kojim će u braku izrođiti trinaestoro dece.

Marija je bila visoka, vitka plavuša koja je izvrsno svirala klavir a govorila je latinski, francuski, italijanski i

naravno nemacki jezik. Prvog dana vladavine carica je donet raspored za naredne dane a caričin komentar u potpunosti oslikava ovu ženu: „Ustajanje u osam časova! Dragi grofe kako bih u tom slučaju mogla sve da postignem?“

Za njene vladavine emitovan je veliki broj novčića različitih metala i različitih vrednosti. Izdavani su čak i žetoni sa tijenim likom.

Avers obično sadrži portret iz profila sa natpisom: „MAR. TH. D. G. R. IMPG. HUNG. BOH. R.“ ili „M. THERESIA...“

Revers: grb monarhije okolo „BU. COM. THR. AUS. DUX“ ili „REX“ i godina izdanja. Slika br. 17 prikazuje dva novčića iz različitih godina vladavine Marije Terezije.

Primećujemo na njima oštar profil, mesnate usne, gola rameна sa smionim dekolteom.

Podcenjujući u njoj vladara zato što je žena, mnogi su se uverili u njenu snagu i odlučnost. Mimo svojih ministara vodila je tajnu politiku i uvek uspevala da svoju zemlju izvuće iz kriza u koje su je ubacivali Fridrik II. madarska aristokratija koja je mrzela Austrijance kao i ovi njih, itd.

Marija Terezija je izvršila i reorganizaciju vojske stvorivši najbolje organizovanu artiljeriju u Evropi. U Beču je organizovala najveću berzu pamuka koji je stizao sa Levanta i iz Bugarske.

Smrt voljenog i poštovanog supruga Franca Stjepana 1764. godine Mariju je teško pogodila. Na presto stupa sin Franc II sebičnjak i škrtica koji čak i kritikuje pojedine postupke svoje majke. Marija se posvećuje svojoj mnogobrojnoj deci, ženi ih i udaje po evropskim dvorovima, uživa u muzici i koncertima Wolfganga Amadeusa Mocarta dok carsivo vodi sin. Umorna je i bolesna, veoma teško se kreće. Umrla je 1780. godine u Beču, posle 40 godina vladavine i možda na kraju treba citirati jednu njenu rečenicu koja se može primeniti na prethodno ispisane stranice, a i one koje slede: „Moram reći sa žaljenjem da su žene opasnije i od najnerazumnijih ljudi.“

KATARINA II VELIKA (1729-1796)

Kasnog proleća te 1729. godine princ Kristijan Anhalt Cerpts i supruga mu Juliana Elizabeta dožive čerku krvaviši je po interanskom običaju trostrukično imenom Sofija Avgusta Frederika. Niko tada nije shuo da će to dešeće jednog dana vladati celom ruskom zemljom.

počeli je na nivo svetske sile. Dobivši u rodnoj Pomera-
niji obrazovanje koje priliči princezi, na šahovskoj tabli
koja se zove Evropa, i gde figure pomeraju vladari iz-
brana je za suprugu Karlu Peteru Urlihu, unuku Petra
I, koji u Rusiji dobi ime Petar Fjodorovič. Budući car Pe-
tar III bio je daleko od svake inteligencije a za primer
neka posluži citat njegovog profesora Brimera: „Ja će
početi šibati vaše visočanstvo tako nemilosrdno da psi
neće dospevati da polju krv sa važe šugave guzice.“



Slika 18.

Sa takvim čovekom Sofija Avgusta se venča 1744.
godine dobivši pravoslavno ime Katarina Aleksejevna.
Želeći da što pre uđe u sve pore ruskog dvora danono-
ne je učila jezik i istoriju, savladivala genealogiju ruskog
plemstva pamteći čak i imena kućnih ljubimaca, pasa,
majmunu, papagaja... Njen suprug Petar je u potpunosti
zanemario buduću caricu jer ova ubrzo na preporuku
vladara „vse Rosie“ Jelisavete a u cilju obezbeđenja nas-
lednika stupi u odnose sa jednim mlađim čovekom. Bio
je to Sergej Salnikov. To je jedan od hezbroj budućih „fa-
vorita“ kojima je Katarina poklanjala telo i novac. Iz te
veze se rodi sin Pavle. Favorita će biti do kraja njenog ži-
vota: Grigorije Orlov, a možda i njegova braća Aljoša,
Fjodor, Ivan i Vladimir, potom Vasiljević, pa naše gori
list Semjon Gavrilović Zorić, zatim Rimski Korsakov,
Lanski, Zubov... i najvažniji od svih koji je delimično
imao uticaj na Katarinu kako tokom vladavine tako i iz-
borom „favorita“, Grigorije Potemkin.

Krajem decembra 1761. godine umre carica Jelisa-
veta a na tron Rusije stupaju Katarina II i muž joj Petar
III. Petar svojom neodgovornošću i neozbiljnošću smet-
ta, a Katarina kao da imitira Henrika II Engleskog („Zar
me niko neće spasiti tog sveštenika koji mi se ruge“), kod
smaknuća Tomasa Beketa izgovara rečenicu: „Nisam
pametna što da činim sa njim. Najbolje bi bilo kada bi on
umro.“

Katarinine reči sprovode u delo braća Orlov, a mož-
da i Potemkin. Petar III je ubijen 11. juna 1762. godine,
car je bio od 21. februara te godine. Katarinina želja je
ispunjena: „Ja hoću da vladam sama i to neka zna cela
Evropa“.

Polički Katarina je imala um državnika i ogromnu
radnu sposobnost, bila je lukava, licemerna, samoljubi-
va, sujetna. Kada je jednom prilikom upitala jednog od
svih ambasadora šta o njoj kaže Evropa odgovor je bio:
„Duša Bruta, obliče Kleopatre“.

Slika hr. 18 prikazuje Katarinu na novcu iz raznih
godina njene vladavine:

Graver kroz portret carice prati tok godina i fizič-
kih promena svoje vladarke.



Slika 19.

Volter sa kojim je imala redovnu prepisku ju je naz-
vao „Semiramidina severa“ na užasanje njene savre-
menice Marije Terezije, čitala je Monteskića, Tacita, Didroa... Godine 1772. kupuje 576 slika francuske škole
počevši tako formiranje muzejske postavke Ermitaža.
Sprovela je sudske i gubernijske reforme, povećala broj
škola i bolnica, pospešila razvoj metalne industrije i uve-
la papirni novac u Rusiju što je značilo ubrzo i pojavu pr-
vih falsifikata. Za njene vlade osvojena je Crnomorska
obala, Krim, formirana Crnomorska flota a isto tako i
ugušena pobuna Jemeljina Pugačova. Državna hlagajna
je bila i njena, a prema favoritima je bila izuzetno darež-
ljiva o državnom trošku. Izbavne avanture je nisu lišile
racionalnosti jer je posedovala surovu samokontrolu ko-
ja ju je pak lišavala emocionalnosti. Uostalom, u vreme-
nu prosvećenog apsolutizma nije bilo mesta emocijama.
Priču o Katarini koja je još za života dobila epitet „Veli-
ka“ završavamo prikazom njenog novca od 10 kopejki iz
1777. godine na čijoj se aversnoj strani nalazi njen
monogram, iznad carska kruna a okolo venac (Sl. 19).

Umrla je 1796. godine ostavljajući moćnu Rusiju, i
ljude, koje tek očekuju iskušenja XIX veka.

Kraljica VIKTORIJA
(1837-1901)

Tokom duge vladavine ove engleske kraljice, zahvaljujući industrijskoj revoluciji više nego samom monarhu, zemlja postaje velesila i imperija, a novac sa likom se pojavljuje širom kolonija koje pripadaju kruni, izazivajući ponos i najbednijeg podanika zbog pripadnosti toj imperiji. Sve to ujedinjuje i povezuje tehnologija XIX veka: telegraf, pošta, železnica. Uticaj samog monarha na događaje je minimalan, ali je evidentno da je taj period ta epoha ispunjena materijalnim, socijalnim i duhovnim napretkom. Sama Viktorija inače rodonačelnik današnje dinastije Vindzor predstavlja i bez direktnog učešća simbol tog napretka.



Slika 20.

Vreme njene vladavine naziva se Viktorijanska epoha ili zlatno doba kraljice Viktorije. Ipak treba napomenuti da kruni pripadaju: veći deo Severne Amerike, Trinidad, Jamajka, Honduras, Kipar, Gibraltar, Malta, Sijera Leone, Zlatna Obala, Nigerija, Južna Afrika, Rodezija, Kenija, Egipat, Sudan, Indija kao biser u carskoj kruni, Cejlón, Burma, Singapur, Hong Kong... Sve te silne kolonije čine od Engleske velesilu.

Slika br. 20 prikazuje kraljicu Viktoriju na novcu za vreme njene vladavine.

Već XIX vek pokazuje, a to će naročito doći do izražaja u XX veku, da je predstava vladara na novcu ceremonijalna i to uglavnom kod monarhija, dok se kod drugih političkih sistema to ne upražnjava bar ne za života vladara, predsednika, premijera itd.

MARIJA HOENCOLERN KARAĐORĐEVIĆ

Balkanski mentalitet da je muškarac glava porodice, patrijarhalno nasleđuje, kao i stavljanje žene u drugi plan čine predstavu žene na novcu nezamislivom.

Imamo samo jedan časni izuzetak.

Najlepša od tri crkve rumunskog kralja Ferdinanda I. Udalj se 1922. godine za kralja Aleksandra I Karađorđevića, ali tek 1931. godine po prvi put se pojavljuje na novcu od četiri dukata nama toliko poznatom i toliko želenom, popularno nazvanim "venčanica" (Sl. br. 21).



Slika 21.

Marija je tragičan lik naše novije istorije. Izrodila je u braku sa Aleksandrom tri sina Petra (prestolonaslednika), Andreju i Tomislava, ali je brak bio nesrećan a Maria veoma usamljena na dvoru Karađorđevića. Prebačuje joj se veza sa nekim adutantom Pogačnikom, zbog čega joj se Aleksandar žestoko svetio svojim vezama sa drugim ženama. Ubistvom kralja Aleksandra I u Marseju 1934. godine, život Marije na dvoru postaje još usamljeniji. Marija „Minjon“ kako su je zvali izložena je raznim maktretiranjem od strane namesnika kneza Pavla i njegove žene Olge.

Kada je 1941. godine zajedno sa troje dece emigrirala u London živila je još povrćenje u sukobu sa prestolonaslednikom Petrom II, koji joj je čak i apunažu uskratio. Nesrećni život ove kraljice završio se 1961. godine u Londonu gde je i sahranjena.

Od 1945. godine do danas nije emitovan ni jedan novčić bilo redovan ili pak prigodan sa portretom žene, na području Jugoslavije.

Najmentalitet se nije izmenio. Ostali smo i dalje stabilni i sigurni u supremaciju, mada bi u sivili emisione delatnosti Narodne banke Jugoslavije zaista bilo mesta za izдавanje nekog novčića sa portretom žene, jer ih je zaista bilo u istoriji koje se zadužuju.

To bi bilo i prijatno osveženje u monotoni jednog ili drugog grba i nominala ispisane velikim brojkama.

Medalje za hrabrost Kraljevine Srbije

4.

Bez objave rata, iznenadnim napadom bugarske Četvrte armije na srpske snage, u noći između 16. i 17. juna započeo je II balkanski rat između dojuročasnijih saveznika i njegova najprestidžnija, Bregalnička bitka.

Povod za rat bilo je nerešeno makedonsko pitanje i teritorijalne pretencije balkanskih kraljevina na novoslobodene teritorije od Turske u tek završenom I balkanskom ratu.

Posle krvavih bitaka bugarska armija je potučena na svim frontovima, a mirom zaključenim 28. jula 1913. u Bukureštu, Bugarska je bila primuđena na teritorijalne ustupke susednim zemljama.

Petar I., kralj Srbije ukazom od 12. jula 1913. godine ustanovio je Medalju za hrabrost u cilju nagradjivanja za ratne zasluge. Medalja je ustanovljena u zlatnoj i srebrnoj klasi i daje se "za pokazanu i osvedočenu hrabrost na bojištu".

Po članu 2. Ukaza propisano je da su medalje kružnog oblika prečnika 36 mm sa likom Miloša Obilića u oklopu i sa šlemom na aversu, i krstom sa dva ukrštena mača i natpisom: ZA HRABROST u vencu, na reversu.

Uprkos propisane veličine, medalje su kovane prečnika 30 mm u švajcarskoj medaljarskoj firmi braće Huguinin. Tek kasnije, medalje namenjene nagradjivanju hrabrih u Velikom svetskom ratu, kovane su u propisanoj veličini, prvo u pomenutoj švajcarskoj firmi, a zatim u pariskoj medaljarskoj kući Arthus Bertrand.

Medalje su kovane od pozlaćene i posrebrenе bronze po modelu koji je, kao i za medalje za hrabrost iz I balkanskog rata, izradio akademski vajar Đorđe Jovanović.

Kao što se autor crnogorske medalje Miloš Obilić poslužio Njegoševim likom da predstavi srpskog nacionalnog heroja, tako





je ovog puta Đorđe Jovanović koristio lik kralja Petra za predstavu Obilića.

Četvorogodišnji svetski rat iznedrio je mnoge srpske junake koji su odlikovani ovom medaljom, pa je zbog svoje brojnosti lako dostupna današnjim kolekcionarima.

Medalja se nosila o trougaonoj crvenoj traci od maorirane svile stranica 50 mm na levoj strani grudi. Kada se nosila na daščici sa više ordena i medalja, prednjafla je svim ostalim medaljama i spomenicama.

Ukazi za medalje rađeni su u duhu stilskog pravca secesije po načrtu dugo-godišnjeg sekretara Kancelarije Kraljevskih Ordena Dorda Čarapića najzaslužnijeg stvaraoca na polju srpske i jugoslovenske faleristike dvadesetog veka.

Ukazi su štampani prvo u Kartografskoj radionici topografskog odjeljenja vrhovne komande a zatim u Vojnom geografskom institutu u Beogradu. Potpisivao ih je kancelar Kancelarije Kraljevskih Ordena divizijski general Dušan Stefanović, a prenapotpisao već pomenuti sekretar Đorđe Čarapić.

*Svim mladim čitaocima "dinar"-a
čestitamo jubilej - 10. broj časopisa*

*Jelena, Lea i Vladimir Milošević
St. Galen, Švajcarska*

Stare planinarske značke

3.

U prethodnih nekoliko brojeva časopisa "dinar", objavljeno je dosta podataka iz istorijskog dela o nastanku i razvoju planinarskih organizacija na prostorima bivših jugoslovenskih zemalja. Pišući o istoriju videte su i fotografije navedenih istorijskih značaka. Pod pojmom "interesantnih" planinarskih značaka treba podrazumevati značke iz navedene teme koje su retkost za kolezionare, bez obzira na istorijsku starost i period kome pripadaju. Za svakog kolezionara veliko je za-

uhraju i redovi značaka iz alpinizma i speleologije. Postoji niz značaka sa raznih planinarskih kongresa; mnoge spadaju među jubilarnе go-



Zlatna značka Planinarskog saveza Jugoslavije. Varijanta: Zlato, srebro, bronza. Veličina 20 mm.

dovoljstvo kada vidi ili sazna za nešto što postoji, a za koje se nije znalo. Na taj način obogaćuje se znanje i jača motiv za istraživanje dok se ne dođe do željenog cilja.

Inače, planinarske značke mogu se svrstati na više načina ili grupacija. U prvu grupu spadaju svakako, stara planinarska društva i savezi; iza toga slede planinarske podružnice (sekcije). U planinarstvo se

Speleolog Planinarskog saveza Srbije. Veličina 30 mm.



dijnjice, na nekim su predstavljeni planinarski skupovi. Postoji i niz planinarskih priznanja u obliku plaket koje označavaju rang u rezulta-



Ustanika transferzala. Veličina 23x45 mm. Najznačajnija srpska transferzala.

ima postignutim u individualnim ili organizovanim pohodima na republičkom ili saveznom nivou. Svakako treba napomenuti i planinarske



Planinarski savez Beograda
Dva zlatna venca predstavljaju dva alpinistička konopa.
Veličina 25 mm.
Značka muzejske vrednosti.

značke koje zovemo vezni putevi ili transverzale. Radi se o veoma lepim primercima značaka numerisanim po rednim brojevima kako su dodeljivane. Ideja planinarskih puteva i transferzala počela je da se javlja u našem planinarstvu pre četrdesetak godina. Nakon velikog uspeha Slovenskog planinskog puta broj jedan, ostvarena je svrha takvih uz-



Everest. Maj 1979.
Veličina 30 mm.



Sarajevska transferzala.
Veličina 25 x 23 mm. Značka
muzejske vrednosti.



Runolist.
Hrvatsko društvo planinara.
1925. god. Veličina 40 mm.
Značka muzejske vrednosti.



Slovenačka transferzala.
Veličina 35 x 28 mm.

prede. Značka nosi naziv transferzale, a na njenom reversu nalazi se numeracija. Treba napomenuti da je na prostorima bivše SFRJ bilo registrovano oko 80 transverzala. Postojala su još dva evropska puta: put E-6, koji vodi od Baltika kroz celu



Planinarsko društvo "Grič" -
Zagreb, 1951. god.
Veličina 20 x 15 mm.
Velika kolekcionarska vrednost.



Planinarski savez BiH.
Veličina 35 x 30 mm.
Značka muzejske vrednosti.

vo razvijalo i kroz Asocijacije slovenskih turističkih (planinarskih) društava, kroz Savez planinarskih društava Kraljevine Jugoslavije, kroz društva za zaštitu prirode, skijaške sekcije, i alpinizam uopšte.

Na kraju neizostavno treba napomenuti da publikacija poput časopisa "dinar" otvara veliku mogućnost za daljom saradnjom među kolekcionarima svih uzrasta i svih ev-



Franc. Union internationale des
Associations d'Alpinisme.
Veličina 35 x 28 mm.

ropskih i svetskih država. Kao kolekcionar i autor ovih članaka, u nekoliko narednih brojeva maksimalno ću se truditi da dam svoj dopri-



Planinarsko društvo "Cepin" -
Zagreb.
Veličina 14 mm. Velika kolek-
cionarska vrednost.

nos u ovoj oblasti svim kolekcionarima, a pogotovo mlađim generacijama koje pokažu interes za ovu tematiku.

Црногорски грбови - “Старјешинске ознаке Црногорске војске”

Крактеристика приногорске војске је да су ознаке старешинства - ранга носеће на приногорској капи, јер су Црногорци и у ратовима носили своје народно одело уместо униформе.

Формација приногорске војске била је заснована на племенској основи. Племенима су управљале и у борбу их водиле племенске старешине: војводе, кнезови и сердари. Сви су их у племену слушали, слепо им се покоравали и имали у њих неограничено поверење. Да би се иште више централизовала власт и сломио велики

утичај племенских старешина, приногорске владике Петар I и Петар II Петровић тешко су да уведу такве органе којима би се наметнули као врховна власт, на челу са Владиком. Тако је 1798. г. Петар I установио “кулук” - суд истакнутих приногорских старешина, чији су чланови као знак свога положаја носили “кане од свите”, које су биле оклоно златом изведене”. То је био покушај централне власти да се јединим спољним обележјем - катом - означи члан “кулука”.

Петар II је 1831. године установио Сенат и Гвардију. Њихове функције су биле законодавне, судске и извршне. Да би спровео своје одлуке, одлуке Сената и Гвардије, Петар II је установио “перјанике”, који су представљали посебну врсту жандармерије, како се то види из писма које је Петар II упутио Ј. Гагићу 1831. године. Перјаници су били млади и одлучни људи. Владици одашти, и носили су перјаничке капе по којима су се разликовали од осталих чиновника. Постоје подаци да су перјаници имали на капи почетна слова нахија из којих су долазили, на пример “ЦН” (Црнничка нахија), “КН” (Катунска нахија), и сл.



Сенатор
Књажевина и Краљевина Црна Гора



Стотинаш народне војске
Књажевина Црна Гора

Наследник Петра II, Књаз Данило, укинуо је кнезове и кнежине, и основао капетанije са племенским капетанима на челу. Њима је поред судске и административне, дао и војну власт. Књаз Данило је формирао по племенима војне јединице - стотине - на чело којих је поставио стотинице, као и мање јединице од десет људи - десечарије, на челу са десечарима.



Командир (већа форма грба)
Подпоручник, поручник, капетан
Књажевина Црна Гора



Командир (мања форма грба)
Подпоручник, поручник, капетан
Књажевина Црна Гора

Сви ови облици власти за времена Књаза Данила додеју своје посебне грбове. Сенаторски грб је био поиздаден двоглави орао, испод кога је лав, а на грудима орла су иницијали "ДЛ". Грб племенског капетана био је сенаторски грб на поиздаденој плочици. Перјаници су имали исти грб као племенски капетани, само сав у сребру. Стотинаши перјаници имају грб као и остали перјаници, али су испод грба две укрштене сабље. Познат је грб перјаничког стотинаша Шћепана Радојева из Државног музеја на Цетињу, који на сабљама има натпис "СТОТИНАШ ШЋЕПАН РАДОЈЕВ". Десечари су имали грб са седмокраком звездом изнад које је крст преузет са "крсташ барјака". Форма грба се разликује од десечарског грба из каснијег доба владавине Књаза (Краља) Николе, јер има седмокраку уместо шестокраке звезде. Свака стотина је имала стотинског барјактара, који је такође имао свој грб. Облик тог грба је троделни: крст, крсташ барјак и сабља. Средњи простор заузима крст са иницијалима "ДЛ" у средини, лево од крста је барјак крсташ, а испод крста је сабља".

Поред ових, постојали су посебни грбови за књажеву гарду. Грб књажеве гарде је двоглави орао јако раширених крила, са жезлом и шаром у кануама. На грудима орла су иницијали "ДЛ".

Књаз Данило је носио грб који је после његове смрти преузео Књаз Никола. Грб је одговарао грбу сенатора, аплицираном на златну овалну плочицу, оивичену и украсену драгим камењем. На

грудима орла су били иницијали Књаза Данила.

Сви државни чиновници током владе Књаза (Краља) Николе, носили су своје посебне грбове. Грб сенатора, племенског капетана, стотинаша и десечара остају исти као за владе Књаза Данила, само што су на грудима орла сада иницијали "НГ".



Крилати
артиљеријски ГАРДА од 1912-13.
Краљеви жандарми

Према извршеној војној реорганизацији од 1871. године, установљене су најочите војне стајешине - командари и подкомандари - а задржани су од раније стотинаши и десечари. Тада је племенским капетанима одузета војна власт и предата командирашима.

Командирски грб је исти као у племенског капетана, само су испод грба додате две укрштене сабље. На старијим варијантама уобичајено је да стоји натпис, на пример "КОМАНДИР 6 БА I", што би значило "Командир VI бригаде I батаљона". Подкомандирски грб је исти као у командира, само му је поље сребрно, а сабље поиздадене.

На скупу официра у Даниловграду, 1.1. 1881. Књаз Никола

уводи чин бригадира. Бригадирски грб је у форми сенаторског грба, али са две укрштене сабље испод, тј. двоглави орао раширених крила са жезлом и шаром у кануама, изнад орла црногорска круна, испод њега лав у пролазу, а на грудима иницијали "НГ". Испод орла и лава су две укрштене сабље. Цео грб је поиздаден.

Чин дивизијара је уведен 1910. а први пут додељен тек после Балканских ратова. Грб дивизијара је исти као грб бригадира, само што је по средини укрштених сабља аплицирана сребрна петокрака звезда.

Устројством војске од 1910. г. уведени су официрски чинови: потпоручник, поручник, капетан, командир и већ описан бригадир и дивизијар, као и подофицирски чинови - водник и десечар.

Потпоручнички грб се састојао од четворостране плоче на којој је аплициран двоглави орао са круном изнад и лавом испод. На грудима орла су иницијали "НГ", а испод плоче су две укрштене сабље. Цео грб је посеребрен.

Поручнички грб је исти као потпоручнички, само што су сабље поиздадене.

Капетански грб има поиздадену плочу са орлом и лавом, и посеребрене сабље, док је командирски грб цео поиздаден.

Водник је имао грб који се састојао од шестокраке сребрне звезде са иницијалима "НГ" у средини, опточеним са два концентрична круга, а између њих палминим и ловоровим венцем. Изнад шестокраке звезде је крст,

док су са стране две мале шестокраке звезде.

Грб десечара је исти као воднички, али без шестокраких звезда са стране.

Грбови водника и десечара телеграфиста су исти као пешадијски, али са мувама аплицираним на доњим крацима звезде.

Артиљеријски официри и подофицири носили су исте грбове као и старешине пешадије, али су код артиљеријских официра на сабљама аплициране две топовске цеви са по дванаест кугла. Код водничког и десечарског гр



Племенски капетан

Књажевина - Краљевина Црна Гора

ба две укристене топовске цеви са куглама су постављене на два доња крака звезде. Топовске цеви и кугле су увек позлаћене.

Перјаници су за владе Књаза Николе имали посебне грбове. Стара верзија перјаничког грба је по типу највероватније преузета од перјаника из доба Књаза Данила. Други тип перјаничког грба је четворострана плоча у облику књажевског балдахина са круном одозго. На средини плоче је двоглави орао испод кога је лав, а на грудима орла су иницијали "НІ".

Црногорска војска је имала четне, батаљонске, бригадне барјактаре и једног алај-барјактара, који су такође носили грбове на капи.

Четни барјактар је имао грб у троделној форми - крст, крсташ барјак и сабља. Средишњи мотив је крст са иницијалима "НІ" у средини, лево од крста је барјак крсташ, а испод крста је сабља. Сав грб је сребрни.

Батаљонски барјактар има грб са позлаћеним барјаком и сабљом, а крст је сребрни. Бригадни барјактар има позлаћен грб у целости.

Алај-Барјактар носи сенаторски грб, који у средишњем делу има орла, лево од њега крсташ



Официр артиљерије
(велика форма грба)

Подпоручник, поручник, капетан
Командир артиљерије
Књажевине - Краљевине Црне Горе

Доласком инструктора трубача из српске војске 1866. г. обично је легет младића за трубаче црногорске војске. Трубачи су били четни, батаљонски и бригадни. Трубачки грб је мала форма жандармског грба. На сребрној основи је двоглави орао изнад лава, а испод свега труба положена на топовске кугле. Грб четног трубача је сребрни, батаљонског има позлаћену трубу, а бригадног је сав позлаћен.

Војни музичари су, такође, имали своје грбове у форми стилизоване лире у чијем је средини



Поштанско
Књажевина Црна Гора

ту плаочица са иницијалима "НІ": изнад лије је књажевска круна, а цео грб је позлаћен.

Поштански грбови су уведени још 1863. г. кајда је црногорски конзулат у Скадру Ј. Валцик предложио Књазу Николи израдлу грбова за поштоноше са поштансним рогом на грбу. Грб је исти као грб четног трубача, али без топовских кугла испод рога.

После капитулације Црне Горе 1916. године, основана је у Гаети (Италија) црногорска војска у избеглиштву у јачини од три батаљона.

Облик официрских грбова је сличан грбовима краљевске првогорске војске у периоду 1910-1916, али им је форма умањена.

BERZA

Inserti iz radova Milorada Zebića, predratnog načelnika Ministarstva trgovine i industrije, i generalnog sekretara beogradске berze

Razlikovanje berze po predmetima trgovana

Između berzi ima razlike koja dolazi od mesta u kome su i prilika pod kojima su postale i razvijale se. Tako, na primer, ima berza na kojima se obavljaju samo poslovi sa harđnjama od vrednosti i sa valutama; drugih na kojima se kupuje i prodaje samo roba. Međutim ima i takvih berza na kojima se mogu kupovati i prodavati valute, efektiva i roba - mešovite berze. Ovakve mešovite berze su na primer u Hamburgu, Bremenu, Štetinu, u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani. U velikim centrima kao što su Pariz, Nju-Jork, London, podvajanje se vrši ne samo na efektne i robne berze, nego se i kod robnih berzi sve više ide za specijalizacijom na robne berze za ugalj, pamuk, ceralije i druge važnije proizvode koji su predmet velikih trgovackih tranzakcija.

Ali se berze ne razlikuju među sobom samo po predmetima s kojima se na njima radi, već se u mnogome razlikuju i po unutrašnjem redu, po načinu rada i organizaciji,

mada u njihovim osnovnim berzanskim operacijama nema mnogo razlike. Na poneku berzu može doći i širi krug ljudi, kupovati na njoj i prodavati, pridržavajući se reda i



Akcija Sokobanjskog hidroterapijskog i električnog društva od 50 dinara iz 1909. godine

uzansa koji važe na berzi. Takav je Brisel. Dok u Parizu na efektu berzu može takođe svako doći, ali poslove može obavljati samo preko zvaničnih berzanskih posrednika, čiji je broj ograničen. Na londonski Stock exchange mogu doći samo članovi berze, i samo oni mogu obavljati poslove na njoj.

i neprekidno razviće akcijskih društava učinili te je berza za današnju privredu postala jedan faktor bez kojega se ne može opstati".

Kao što su berze u Parizu, Nju-Jorku, Londonu i Berlinu važne sa svojih tržista za hartije od vrednosti tako su među robnim berzama u svetu važne one: u Čikagu za žitarice

berzanskoj dvorani, u određeno vreme za rad na berzi i o cenu posmatrani predmetima koji se na dističnoj berzi smeju prodavati i beležiti. Najvažniji berzanski poslovi su u stvari ugovori o kupovini i prodaji.

Prompt - dnevni posao je onaj koji se ima izvršiti istoga dana ili ubrzo za njim kad je i zaključen tj. prodavac ima predati robu, a kupac položiti novac. Dnevni posao je najobičniji i najrealniji berzanski posao. Pri tome poslu doista se želi i primiti ono što se kupuje. Kod ovakvog posla isključena je spekulacija.

Ročni (terminski) posao je onaj pri kom se pogodba o kupovini i prodaji imaju izvršiti dočne, o izvesnom roku. Onaj ko na ovakav način kupuje robu nada se da će njena cena skočiti do roka prijema ili bar ostati ista, te na taj način trgovac i industrija obезбедi sebi unapred po povoljnijoj ceni potrebne količine robe; spekulant obезbeđuje sebi pokriće ili izvesnu dobit na skakanju kursova. Onaj pak koji prodaje kakvu robu na berzi, računa da izbegne štetu, jer cena robe može do roka pasti, pa se ugovorom o prodaji obezbeduje od pada cene. A kad spekulant prodaje, računa još i na zaradu, jer će pred rok za isporuku robu moći da nakavi po jeftinije ceni.

Produžni - reportni berzanski posao jeste onde gde se jedna berzanska operacija izvede pomoću kombinacije od jednog dnevnog i jednog običnog ročnog posla u cilju da se nastavi izvesna spekulacija koja nije ispalta za rukom, ali za koju se veruje da će se o novom roku ostvariti. Zbog toga što se ovde jedan berzanski posao produžuje, reportira i naziva se ovaj posao produžnim - reportnim. Pri tome se pribegava u-



Akcija Pirotske trgovacko-zanatlijske banke
od 1000 dinara iz 1930. godine

U važnije efektnе ili finansijske berze mogu se ubrojati: londonska berza Stock Exchange; pariska berza; sastavljena iz zvanične berze parquet i nezvanične kulis, kako se još drukčije zove; njujorški Stock Exchange ili Volstrit, po ulici u kojoj je i sedište najkrupnijih finansijskih kuća u zemlji; najzad njima valja dodati još berlinsku berzu, koja je najmlada između ove četiri. Na svima tim berzama sprovede se godišnje ogroman promet sa domaćim i stranim vrednostima tako da se za njih može reći ono što je 1892. nemacka anketna komisija za berze, sastavljena iz svih staleža i partija, s pravom rekla: "da su razvitak domaćeg i međunarodnog prometa, uređenje kreditnih odnosa u zemlji i na strani

i pamuk; u Vinipegu u Kanadi za žitarice, u Nju-Jorku za kafu, pamuk, kaučuk, šećer, vunu, kožu, ulje, svinjinu i kakao, bakar i srebro; u Roterdamu za žito; u Hamburgu za kafu i šećer; u Liverpulu za žito i pamuk; u Londonu za kaučuk, srebro, bakar, cink, kalaj, olovo; u Parizu za alkohol, kaučuk, žito i šećer; u Marselju za kukuruz i pitrinac; u Havru za kafu i pamuk.

Berzanski poslovi

Najvažniji berzanski poslovi su:
1. dnevni ili prompt; 2. ročni posao;
3. produžni ili reportni posao i arbitražni posao.

Kao berzanski poslovi smatraju se svi oni poslovi koji se zaključuju u



Deonica Kragujevačke streljačke družine
od 10 dinara u srebru iz 1877. godine

luži kapitaliste ili bankara koji pozajmljuje novac. Naknada koju berzjanac plaća kapitalisti - reporteru za ovu uslugu zove se repor.

Depor u produženom poslu predstavlja obrnuto reporu. Ovde, onaj koji je prodao hartije od vrednosti želi da ne dode do likvidacije već da produži posao na taj način što će neko drugi - reporter za njega uručiti hartije, a on će ovome krajem meseca isporučiti toliku količinu po ugovorenoj ceni. Dakle operacija se svodi na jedan dnevni posao, po kome berzjanac kupuje i ročni posao po kome on prodaje, u nadi da će do kraja meseca robu kupiti jeftinije i zaraditi na razlici.

Arbitražom se naziva onaj, bilo dnevni bilo ročni, berzanski posao, kojim se jedna roba otmudiće, da bi se

nabavila druga vrsta robe, radi zarade; ili ako se na jednoj berzi roba kupuje pa odmah na drugoj prodaje po povoljnijim uslovima, i po boljoj ceni. Ročni berzanski poslovi pored toga što pružaju mogućnost da se za vremena osiguraju potrebne količine robe, imaju i naročitu primamlijivost za sve one koji računaju na dobit koja bi proizišla iz razlike kurseva, u vremenu između zaključenja pogodbe i roka izvršenja posla. S jedne strane, sklonost ljudi da pokušaju kraćim putem da dodu do zarade i bogatstva, oslanjajući se na svoja opažanja, saznanja i zaključke, pa i sreću, učinila je isto koliko i sama priroda tih operacija, koje se daju podešiti raznim prilikama i kombinacijama, te je na velikim berzama obim ročnih poslova, izražen u cifra-

ma, obično veći no obim dnevnih poslova. To što rekosmo vredi još i naročito za ročne terminske poslove na robnim berzama sa proizvodima poljoprivrede i rудarstva, jer periodično obnavljanje žetve kod poljoprivrednih proizvoda, sa raznolikim njenim primosom, i promenljivi izgledi rentabilnosti rudarstva, povećavaju broj onih čimilaca koji utiču na promenljivost kurseva. A ta promenljivost kurseva je jedan od važnijih elemenata potrebnih pa da izvesna roba bude na berzi pogodnih tranzakcija za one koji spekulisu.

Terminske berze sa proizvodima relativno su mlade i datiraju za pamuk u Engleskoj od 1876; za žito u Americi od 1877; za kafu u francuskoj od 1881; a skoro iz istog su doba i one u Nemačkoj. Njihov razvoj uzeo je ogromne razmere. Samo u Čikagu pravljen je sa žitom obrt u 1925. i 1926. godini od 300 do 400 miliona dolara dnevno.

Na toj berzi za nekoliko sati napravi se obrt od 75 miliona bušela pšenice (bušel - 27,21 kgr) što čini oko 22 milijarde bušela godišnje, dakle pet puta više no što iznosi celokupna godišnja žetva pšenice u svetu. Kolika bi tek cifra obrta sa produktima bila, kada bismo obrtu u Čikagu dodali obrt na ostalim velikim berzama: u Nju-Jorku, Vinipegu, Hamburgu, Parizu, Havru, Liverpulu, u Buenos Airesu, Berlinu, Marselju, Budimpešti, Amsterdamu i Anversu.

Prigodni žigovi Kraljevine Jugoslavije 1918 - 1941.

Prigodni žigovi Beograda 1.

Prigodni žigovi su grana sakupljanja koja je još uvek u povoju, i do sada nije detaljno i sistematski obradena.

Prigodni žig je poštanski žig mesta i datuma koji odgovarajućim tekstom, bojom, simbolom ili crtežom obeležava poseban događaj - dobrotvornu priredbu, međunarodni kongres, sokolski slet, međunarodno i domaće sportsko takmičenje, različite izložbe, otkrivanje spomenika i sl.

Nama su najpoznatiji prigodni žigovi koji su korišćeni prilikom emisije prigodne serije poštanskih maraka. Tada su emitovani tzv. "FDC-FIRST DAY COVER"-koverti prvog dana. Ti koverti su bili zvanični objekti koje su stampali sami organizatori manifestacije. Na njima se obično nalazi prigodna serija maraka koja je poništена prigodnim žigom koji je takođe bio posvećen toj svečanosti.

Žigove se određuju po mestu, datumu nastanka, obliku, boji, veličini i nameni, a poređani su po datumima počev od 1920. (tada je upotrebljen prvi prigodni žig Beograda) pa sve do kraja 1940. godine.

Pored prethodne podele, prigodni žigovi se razlikuju i po materijalu od koga su napravljeni - najveći deo je napravljen od metala, a veoma mali broj je od gume.



U okviru prigodnih žigova Kraljevine Jugoslavije postoje 4 osnovne vrste.

Prigodni žigovi koji su posebno pripremljeni za neku manifestaciju, dozvoljeni od strane PTT-a i korišćeni u eksponituri pošte.

Privatni žigovi (neodobreni od PTT-a) koji su uglavnom korišćeni uz zvanične prigodne žigove na nekoj manifestaciji.

Normalni poštanski žigovi koji su određenog dana (uglavnom zbog posete Kralja Aleksandra) korišćeni u pošti u crvenoj, umesto u crnoj boji.

Avionski prigodni žigovi - koji su specifični po tome što je najveći broj internacionalan, tj. korišćeni su uglavnom prilikom otvaranja vazduš-

nih linija koje su povezivale našu zemlju sa inostranstvom. Broj tih tzv. "prvih letova" koji su obeleženi prigodnim žigom je izuzetno mali, i ovi žigovi su izuzetno retki.

Pored ostalog, treba da se zna da su se koristili prigodni žigovi sa pokretnim i nepokretnim datummom. Pokretni datum je korišćen više od jednog dana, a nepokretni samo jedan dan.

Pre opisivanja prigodnih žigova Beograda posvetio bih malo pažnje na prvi naš prigodni žig - preteču svih prigodnih žigova. To je prigodni žig Beogard-Ada "Trojčki Sahor", i predstavlja prvi srpski prigodni žig. Žig je upotrebljen prilikom svečanosti koja su primenjene Duhovima na Adi Čigandži, gde je

pet dana od 30.5.(12.6) do 3.6.(16.6) bila otvorena ekspozitura beogradskog glavnog pošte. Svečanost je upriličilo Srpsko novinarsko udruženje u korist Novinarskog fonda. Najveći broj prigodnih žigova otisnut je na privatnim dopisnim kartama Srbije na čijoj se levoj strani nalazi naslovnica strana neke od novina, koje su u to vreme izlazile u Beogradu (Politika, Vreme, Beogradske Novine, itd) - ukupno 12 različitih naslova. (Na slici 1 prikazana je privatna dopisna karta Srbije otisnuta jednokružnim prigodnim žigom ekspoziture pošte Beograd, crne boje).

Beograd 11. i 12. 06. 1920.
Kalemegdan - Invalidski dan

Dvokružni metalni žig prečnika 30 mm. Gore u polukrugu "Beograd-Kalemegdan", a dole "Invalidski dan". Postoje tri boje žiga - crna, crvena i ljubičasta.



Žigovi crne i ljubičaste boje su korišćeni na dokumentima 11. 06. 1920. god.

Žigovi crne i crvene boje su upotrebljavani 12.06. kada je povodom Invalidskog dana otvorena ekspozitura pošte na Kalemegdalu.

Poznato je da su tada žigosani tabaci maraka Kraljevine Srbije ("Beogradsko izdanje") niže nominalne među kojima je marka od 5 para. Do danas je poznat jedan četverac i 11 pojedinačnih primeraka. Na

marki je lik kralja Petra i regenta Aleksandra (br 173 b). Ova marka postoji samo sa ovakvim žigom i predstavlja jednu od najredjih maraka Srbije.

Beograd 26. - 28. 08. 1925.

VII Međunarodni kongres za srednju nastavu

Dvokružni metalni žig prečnika 30 mm. Gore u polukrugu "VII. congres international" a dole je tekst "De l' enseignement secondaire". U sredini je most za datum, ispod mosta je natpis "BEOGRAD", a iznad je 17 uspravnih crta. Žig je crne boje.

U Glasniku Ministarstva PTT br. 17 str. 521, iz 1925. god. izneno je sledeće:

"G. Ministar P. i T. rešenjem svojim br. 47250 od 9. ovog meseca izveo je odlučiti da se u čast Medunarodnog Profesorskog Kongresa u Beogradu, u staroj zgradi Univerziteta otvorí pošta, telegraf i telefon za javnu upotrebu, koja će funkcionišati samo 26, 27 i 28 avgusta tek. godine, s tim da se telefonski razgovori učesnika u gradskom saobraćaju oslobođavaju taksa.

Pošta će vršiti samo pismenosnu službu."

Beograd 11-16.04.1927.

II Međunarodni Kongres Vizantologa

Dvokružni metalni žig prečnika 34 mm. Gore u polukrugu je tekst "II. medunarodni kongres vizantologa" cirilicom, a ispod toga u gornjem polukrugu je isti tekst isписан latinicom. Rimsko II. je veće i zajedničko za oba naslova. U donjem delu prstena je tekst "BEOGRAD UNIVERSITET" a u sredini

je most za datum. Boja žiga je crvena.

U Glasniku Ministarstva PTT br. 7, str. 131 iz 1927. godine piše da je:

"G. Ministar Pošta i Telegrafa, rešenjem br. 14070, od 02. 04. izveo je odlučiti da se u čast Drugog Medunarodnog Kongresa Vizantologa u Beogradu, u novoj zgradi Univerziteta otvorí Pošta, Telegraf i Telefon od 11. do 16. aprila tek. godine".

Beograd 05. - 10.09. 1929.
X.Kongres F.I.D.A.C.

Dvokružni metalni žig prečnika 30 mm. Gore u prstenu je "BEOGRAD", a dole "X. CONGRES F.I.D.A.C." Žig je crne boje.

Prigodni žig je korišćen povodom X Kongresa Udruženja Rezervnih Oficira i Ratnika, F.I.D.A.C. (FEDERATION INTERALIÉE DES ANCIENS COMBATTANTS).



Tokom kongresa je ekspozitura pošte, koja je otvorena u kongresnim prostorijama obavljala telegrafsku, telefonsku i pismenosnu službu.

Tokom kongresa je na pismenosne pošiljke uz poštanske marke lepljena strana nalepnica plave boje. U centralnom delu je grb organizacije F.I.D.A.C. sa 9 zastava, maslinovom grančicom i mačem i godinama

1914 i 1918. Okolo je naziv organizacije na francuskom koji je već prezentovan.

Beograd 05.06. - 28.06. 1930.

**I Svesokolski Slet Sokola
Kraljevine Jugoslavije**

Dvokružni metalni žig prečnika 36 mm. Dole u prstenu je "BEOGRAD", a u ostatku prstena (oko 5/6) je tekst u dva reda i zajedničkim rimskim I. Za cirilični tekst su korišćena veća slova od latiničnih. U većem delu prstena je: (zajedničko I) "I. svesokolski slet sokola kralje-

U Glasniku Ministarstva PTT br.10, str.203 iz 1930. godine izneto je: "Rešenjem G. Ministra građevina br. 35173 od 17.5.1930. godine odobreno jo otvaranje pošte i telefona na stadionu I. Svesokolskog Sleta Sokola Kraljevine Jugoslavije u Beogradu".

Organizacioni odbor je za ovu priliku pripremio i dvoboju (crvena i plava) nalepnicu gde je prikazan pripadnik sokola kako nosi zastavu. Gore levo je natpis u 5 redova: "I SVEOKOLSKI SLET / SOKOLA / KRALJEVINE / JUGOSLAVIJE".

Beograd 05.06. - 28.06.1930.

**I Svesokolski Slet Sokola
Kraljevine Jugoslavije**



vine jugoslavije" (cirilicom), a ispod "I. svesokolski slet sokola kraljevine jugoslavije". U sredini je most za datum. Korišćeni su žigovi crne i crvene (jorgovanaste) boje.

Postoje dva tipa žiga koji se razlikuju po veličini slova.

tip - sa većim slovima. Sva slova su veća od II. tipa, a razlika se najbolje vidi u veličini rimskog I (6mm.) i naziva "BEOGRA" čija je visina 4,5 mm.

tip - sa manjim slovima. Visina rimskog broja I je 5 mm. a naziv "BEOGRAD" ima visinu od 3 mm.

Dvokružni gumeni privatni žig prečnika 34 mm. Unutrašnja kružnica je prečnika 17 mm i udaljena je od gornjeg dela 7 mm a od donjeg 10 mm. U malej kružnici je prikazan soko koji nosi tegove za vežbanje - tipičan motiv sokolskih udruženja. Ispod male kružnice je natpis "BEOGRAD 1930" a oko celog žiga je tekst : "I. Svesokolski slet sokola kraljevine jugoslavije". Boja žiga je ljubičasta i crvena. U Glasniku PTT br.11, str. 220 iz 1930. godine piše: "Na dan 7. juna t.g. otpočela je rad pošta i telefon na stadionu I. Svesokolskog sleta sokola Kraljevine Jugoslavije u Beogradu, i radiće za sve vreme sleta. Nosiće naziv : "Svesokolski slet sokola Kraljevine Jugoslavije" - rešenje br.41209 od 1.6.1930. "Za ovu priliku je preduzeće "Vre-

mc" iz Beograda izdalo nekoliko dobrovanosti dopisnica sa sokolskim motivima i zvaničnim nazivom manifestacije. Ovaj žig rašira nije opisan u literaturi. Pretpostavlja se da je žig privatni, tj. da ga je napravilo Sokolsko udruženje iz Beograda.

**Savez Sokola
Kraljevine Jugoslavije**

Savez sokola osnovan je stupanjem na snagu zakona o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije 1930. godine. Postao je ujedinjenjem do tadašnjih društava za fizičko i moralno vaspitanje našeg naroda i to: Ju-

ДОПИСНИЦА



goslovenski soko. Orao i Srpski soko. Cilj Saveza sokola je fizičko i moralno vaspitanje, koje se postiže uporednim vaspitanjem tela i duše po Tiršovom sistemu, koji je osnivač sokolskog društva. Sokolstvo je bilo jedno od najmoćnijih organizacija u zemlji sa oko 150 000 telovežbača i oko 400 000 pripadnika savezu. Savez je podeljen u 25 župa koje su imale 2.457 društava i četa sa 293 doma.